

**Ngwuja'ri ngwanni ngwullu je
Bulij
Küründüj gi'ra ge'te
Äni kitabanu**

Doo'ra dükäjäär dani Bulij dullu ngwuja'ri ngwee ngwuje ükaci gi'donga gidi Ngwaalu kündär gani Küründüj. Gwuca Ngwaalinga yäy 'tu gwani ngindenga, ngwuje be girinya gwani yi'ral yonyadu yanni yiki yärrinä 'denggenanu.

Küründüj gwuru gündär gipa ngwaalu ngwani Akayiya. Gweneno gen nggee gani Girig. Gwuru gündär gojema gidi goola gäti yumu yi'ra rom yati gu ngwübälükä üllälü. Ngwüji ngwonyadu ngwati ele kündär giyomon yooko aar be gatani. Bulij gwädäälü ndi enggaci ngwüjü ngwämrä ngwudi Ngwüyäwüd, a be anni ma Ngwüyäwüd iniji, ngwube ele ngwu'dun ngwudi Titüj Yujituj gwuru Garany gwanni gwuma ru dikirijin didi Yicu (Yiiru 18.1-17).

Lonyadu liru ngwikirijin ngwudi Küründüjüng liru ngwuwayi anni ari loko 'denggen linänü goola ge, na gwe'te 'denggen gwuru gwanni gwati määta gola gidi gündär (1 Küründüj 1.26-29; Rumiya 16.23). Anni ju Bulij Küründüj, gwati ape yiiru yidi ug'ri ngwurna ngweny guy ge güngün (Yiiru 18.3).

Ligor lipicä Bulijinganu gwece gwece ngwikirijin ngwudi Küründüjüng gay ge ganni gati aar gu garnati aar ü'ri'tidänü aar ji gi'du

rung rung (1.10–17; 3.1–9), na gay ge ganni ga'ti jaw gati aar ge apajidi (5.1—6.20). Bulij gwullu 'to ngwuje gwä'räcänü ngwuja'ri ngwanni ngwutaar ngwalu ngwani agidi (7.1–40) na ngwani ngwong ngwudi eny ngwanni ngwati je ngwüji ngwudi didlä gätiji didülälü (8.1–13).

A je Bulij enggaci awa aar äpiji Ngwaalinga yobo ma aar o'rajidalu (10.1—14.40) ngwuje or'temaji aar mätinälü 'di'däny ndi ämni Ngwaalu gwegen gwanni gwuma je Ngwaalu ätäda aar dami yi'rany (15.1–58).

Yajang yidi ngwuja'ri

1. Aganni na otaci Ngwaalingalu gwudi Bulij (1.1–9)
2. Urnidi ndi ari a gekajidi ji (1.10—4.21)
3. Dirbä didi ji yengga (5.1—7.40)
4. Näji Ngwaalinga na aa'ti la äpiji didülä yobo (8.1—11.1)
5. Elelle gwudi gi'doonga na äpiji Ngwaalinga yobo (11.2—14.40)
6. 'Di'ri gwudi Kirictu na gwudi ngwikirijin (15.1–58)
7. Ge'tajidi ngwuy gwani ngwikirijin ngwanni ngwuru ngwuwayi Yäwüdiyä (16.1–4)
8. Gege'te gwudi 'di'ri yiiru ye (16.5–12)
9. Mi'ra (16.13–24)

Aganni gwudi Bulij

¹ Äny gwuru gwani Bulij, bupi gwe gwudi Ngwaalu gwurnidaar ngwuru doo'ra dükäjäär didi Yicu Kirictu. Nyii liju diweengga de dani Jujitanuj.

² Ngwükäcī nje gi'donga gidi Ngwaalu kündär gani Küründüj. Ngwüji ngwudi Ngwaalu ngwanni ngwügä'rinä ndi Yicu Kirictu ngwanni ngwurnidi je Ngwaalu nunnu aar ju'ri ngwüjिंगä le 'dar ngwanni ngwurnidu ngwüriny ngwe ngwudi Deleny dege dani Yicu Kirictu ngwaalu 'dar gwuru Deleny degen gwuru Deleny dege.

³ Ara je gu yimi'rü ji ara je gu adatalu ji gwudi Ngwaalu gwuru Papa gwege na Deleny dege dani Yicu Kirictu.

Ci Ngwaalinga yäy 'tu

⁴ Äny gwati ci Ngwaalinga yäy 'tu gwani nga nga yomon reny na gwani yimi'rü yanni yima ara je Ngwaalu ätäädä ndi Yicu Kirictu.

⁵ Ndi ari lima je niyänü 'dünggüngün angidaji gwe 'dar, ndi ondaji gwalu 'dar, ndi lenge gwalu 'dar,

⁶ ndi ari ngwuja'ri ngwanni ngwondaji nyii ngwe gwani Kirictu, ngwuma mätinälü 'danggalanu.

⁷ Yäy gu no, ngaa la'ti ami'ratu angidajing gwere gwudi Ngwaalu, anaku dunicä gu Delenya dege dani Yicu Kirictu litī je yigoranu, nding 'tädinälü.

⁸ Nginde gwuru gwa je rime ngaa mätinälü 'di a yomon medadi ngaa ji ngaa jayi nono komon gidi Deleny dege dani Yicu Kirictu.

⁹ Ngwaalu gwuru ligor le'te pu ngwanni ngwurnida je ndi acajidi Gijिंगä le güngün giru Deleny dege dani Yicu Kirictu.

Ü'ri'tidänü ki'doonga

10 Nggwüpäcä jälü lani ngweengga, ngwüriiny ngwe ngwudi Deleny dege dani Yicu Kirictu ndi ari ngaa gekajidi ngwuja'ri ngwe'te pu nunnu aa'ti ü'ri'tidänü gwa ji 'danggalanu na ndi ari ngaa gekajidi limbutu liru yigor ye'te pu na ya'ranya ye'te pu.

11 Ndi ari ngwüji ngwoko ngwudi gubu gidi Galiwa ngwondaciny ndi ari ngaa gilo lati kadi lani ngwänggäri.

12 Yanni yadi nyi ye ari yiru giyee ndi ari, loko gilo 'danggalanu lati ari, "Nyängä liru lidi Bulij." A loko ari, "Nyängä liru lidi Abuluj." A loko ari, "Nyängä liru lidi Butruj." A loko ari, "Nyängä liru lidi Kirictu."

13 Nggwutalu ndi ari, Kirictu gwü'ri'tinäno? Bulij gwuru gwanni gwüpädäär kü'ri gwani nga nga? Linyinyä je ngwüriiny ngwe ngwudi Bulije?

14 Äny gwucu Ngwaalinga yäy 'tu ndi ari nggwa'ti nyinyä dijü dere 'danggalanu a be Kirijibuj na Gayuj ru lanni linyinyi nje.

15 No diji dere da'ti da ari ngaa linyinyinä ngwüriiny ngwe ngwüny.

16 Yäy na 'to, nggwünyinyä ngwüjü ngwudi gubu gidi Ijitabanaj nyi 'ti be diwayina ndi ari nggwünyinyä dijü dere di'ter mana.

17 Ndi ari Kirictu gwa'tiny ükäjü ndi nyinyi ngwüjü, aar nyi be ükäji ndi ondaci ngwüjü ngwuja'ri ngwanni ngwujaw. Nyi 'ti gätädi ngwäy ndi bebere gwudi ngwuja'ri ngwudi ngwüji ngwümnä nunnu aa'ti yiima yidi yi'rany yidi Kirictu kü'rälä, ya ru 'tur.

Kirictu gwuru yiima na bebere gwudi Ngwaalu

18 Ndi ari ondaji gwudi ngwuja'ri ngwudi yi'rany kü'rälä gimamindanu, gwuru ye'rr ngwüji ngwanni ngwo ndi ayi a be 'dengge lanni gilo ndi gilängidini, ngwube ru yiima yidi Ngwaalu.

19 Ndi ari yüllinä yaru nu,
 “Nggwa äbri bebereng gwudi ngwüji ngwanni ngwaru ngwubebera
 nyi äbri lengeng gwudi ngwüji ngwanni ngwaru ngwülingidi!”

20 Yäy gu no, gwanna gwe gwanni gwubebera? Na gwanna gwe gwanni gwuru doorta didi yobo? Gwanna gwe gwudi didlä ndee gwanni gwati garnati? Ngwaalu ngwuma 'ti gwürlü bebereng gwudi didlä ndee gwuma ru ye'rre?

21 A be anni rar ndi ari bebere gwudi Ngwaalu gwa'ti ngwüji gwudi didlä lingidi bebere gwe gwegen, Ngwaalu ngwüjadi je ye'rranu yidi ngwuja'ri ngwanni ngwujaw ngwündäjinä, ngwungwe gilängidiyi ngwüjü ngwanni ngwämnä 'dünggün.

22 Ngwüyäwüd ngwati minä ndi engga yi'remna yiru yiima a Ngwügirig ngwati minä bebereng,

23 a be alanga londaja Kirictu gwe gwüpädäär kü'ri, gwuru gimle gidi obalu Ngwüyäwüd, ngwuru ye'rr ngwüji ngwuru Garany,

24 a be ngwüji ngwanni ngwuma je Ngwaalu urnidi, ngwuru Ngwüyäwüd aar ru Garany, a be Kirictu ru 'denggen yiima yidi Ngwaalu ngwuru bebere gwudi Ngwaalu.

²⁵ Ndi ari ye'rr yidi Ngwaalu yibeberana ndi bebere gwudi diji dümnä na ami'rati gwudi Ngwaalu gwojemana giyiima yidi diji dümnä.

²⁶ Ngweengga, iriyär ngwäyälü ngaa lenge ndi ari ngaa liru'taa gwele anni urnidara je Ngwaalu. Ngaa la'ti onyadu libebera bebereng gwudi didlä ngaa la'ti onyadu li'tüdi ngwüji ngwäti yiima. Ngaa la'ti onyadu lilिंगinä ngwüji ngwünänü.

²⁷ A be Ngwaalu äbrï yi'ral yanni yiru ye'rr ngwüji gididlä ngwuye apiyi ngwüjü yaaru ngwanni ngwaru ngwubebera. A Ngwaalu äbrï yi'ral yanni yami'ratu ngwüji gididlä ngwuye apiyi ngwüjü yaaru ngwanni ngwaru ngwäti yiima.

²⁸ Nginde gwäbrä yi'ral yanni yooko gu'ru gididlä ndee na yanni yica je ngwüjälü mireny na yanni yä'tüdi gu'ru, ngwuye dudiyi yi'ral yanni yiru gu'ru ngwüji,

²⁹ nunnu aa'ti diji diringini ngwäyanü Ngwaalu.

³⁰ Yiru ndi ari yanni yima je Ngwaalu ärrï, ngaa lima ji ndi Yicu Kirictu gwanni gwuma ru bebere gwudi Ngwaalu 'dengge, dünälü, ju'ri na ü'rälü gwege.

³¹ Yäy gu no, anaku üllinäär gu ndi ari, “Gäbicär ngindeng gwanni gwadi iringini, ngwiringini Gideleny.”

2

Ngwuja'ri ngwani pä Yicung kü'ri

¹ Lani ngweengga, anni indiny 'danggalu, nggwa'ti indi gwubu kinene gwondaja ngwuja'ri ngwe gwudi yibegeng yipa anaku urnidiny gu 'danggalanu inggidi gwe gwudi Ngwaalu.

² Nyi be ari nggwa'ti gwa lenge gonyalu gere nggwuju 'danggalu nyi be ge'te lengeng gwüny 'dogo gwani Yicu Kirictu na gwani yi'rany yüngün kü'rälä.

³ Gaji ganni gijar ge, nggwami'ratu aar nyi yedeny eny nyi didi'ri gwulleny.

⁴ A anni ondaca je ngaa je enggaci ngwuja'ri, nggwa'ti ondaja bebere gwe na rimalu gwe, nyi be ondaji inggidi gwe gwani yiima yidi Ligü'rüm.

⁵ Nunnu a ämnä Ngwaalu gwalu odani giyiima yidi Ngwaalu aa'ti gwodani ndi bebere gwudi dji dümnä.

Bebere gwüñdi Giliği'rüm lidi Ngwaalu

⁶ A be 'to nyii lati ondaji bebere gwe nyii ondaci ngwüjü ngwanni ngwuru ngwubegeng giliği'rüm. Aar be 'ti rüdi bebere gwudi didlä ndee aar 'ti rüdi bebere gwudi ngweleny ngwudi didlä ndee ngwanni ngwadi ele ndi medadi.

⁷ Nyii be ondaji bebere gwe gwuru yujimid yidi Ngwaalu yanni yändälü ya'ti je ngwüji lingidi yige'ta je Ngwaalu 'tu'tu gwerre gaji ga'tina ju nunnu aar nje ye näji.

⁸ Ya'ti je deleny dere ngwelenyanu ngwudi didlä ndee lingidi, ndi ari adinari aar je lenge, la'ti ladi pä Delenya didi näji kü'rälä.

⁹ A be alanga londaja ngwuja'ri ngwe ngwaru ngwe gitab ndi ari,
“Yi'ral ya'ti je ngwüji änggädi ngwäy ngwe,

aar je 'ti 'dingina ngwäni ngwe,
 aar je 'ti lingidi ya'rany ye yidi diji dümnä
 yiru yanni yigi'tija je Ngwaalu ngwüjü ngwanni
 ngwämnä ngindeng.”

¹⁰ Yima aar nje be Ngwaalu 'täcälü Ligir'rim le lüngün.

Ndi ari Ligir'rim lidi Ngwaalu lati inggidi yi'ralalu pipi'ri'ti 'di ngwulenge ligor lidi Ngwaalu nginä'dänü.

¹¹ Ndi ari ligir'rim lidi diji dümnä 'dünggüngün, liru lanni lati lenge ligor lidi diji. No 'to Ligir'rim lidi Ngwaalu jücü liru 'to lanni lati lenge ligor lidi Ngwaalu.

¹² A la'ti apu ligir'rimä lidi didlä ndee ar be ape Ligir'rimä lindü Ngwaalu nunnu ar le lenge yi'ral yanni yangidacaar nje Ngwaalu.

¹³ Yiru giyee yati ar ye ondajalu ngwuja'ri ngwe ngwanni ngwati nje Ligir'rim lanni Liju'ru enggaci, yä'tüdi enggaci gwudi bebere gwudi diji dümnä. Aar be ru enggaci gwudi Ligir'rim, ar inggidi 'didaning gwudi ligir'rim ngwuja'ri ngwe ngwudi ligir'rim.

¹⁴ A be diji diru lingeno dati 'ti ämnä yi'ral yidi Ligir'rim lidi Ngwaalu ndi ari yating je engga 'dünggüngün yiru ye'rr. Yating je 'ti burna ndi lenge ndi ari yati linginni Ligir'rimä le lidi Ngwaalu.

¹⁵ Diji dannü däti Ligir'rimä lidi Ngwaalu, da burni ndi engga 'didaning gwudi yi'ral 'dar a be gwere gwa'ti gwa lenge yi'ral yidi dijü didi Ligir'rim. Ndi ari gitab garu nu,

¹⁶ “Yärü gwanni gwülingidi ligor lidi Deleny

nunnu ngwenggaci?”
A be alanga läti ligor lidi Kirictu.

3

Ngwinäd ngwudi Ngwaalu

¹ Yäy gu no lani ngweengga, nggwa 'ta je enggaca nono ngwüjü ngwudi ligi'rım, nga je be enggaci nono ngwüjü ngwudi lingeno ngaa ru nono yijü yanni yooko 'dogo ngwaalu ndi ämni ndi Kirictu.

² Yanni yima je enggaci yiru nono ma je ici yan, ngwa'ta je iya enying gwanni gwojemanu. Ndi ari nga nga la'ti burna ndi eny enying gwanni gwojemanu 'di komon gidi gweneng, ngaa gilona la'ti mama.

³ Ndi ari ngaa gilona liru ngwüji ngwudi didlä gilingeno. Ndi ari anni rangaa na ngwü'düny ati aang kadi, yä'tüdi mene ndi ari ngaa liru ngwüji ngwudi didlä aang arri nono ngwüji 'dogo?

⁴ Ndi ari manari diji dima ari, “Äny gwudi Bulij gwuru,” a ndee ari, “Äny gwudi Abuluj gwuru,” ngaa la'ti arru nono ngwüji 'dogo?

⁵ A be Abuluj gwani yäru? A yäru gwani Bulij? Liru ngwinäd ngwügä'rajä je ndi ämni Ngwaalu. Lapu yiiru yegen anaku ätäda je gu Deleny.

⁶ Äny gwuru gwani Bulij gwükwüdi yuula giyigoranu yalu a je be Abuluj angi'raci a be Ngwaalu 'ro'raji.

⁷ Yäy gu no, gwanni gwükwüdi gwä'tüdi gu'ru na gwanni gwangi'raca gwä'tüdi gu'ru, a be Ngwaalu ru gwanni ngwu'ro'raja.

8 Gwanni gwati kwoy na gwanni gwati angi'raci, bupi gwuru gwe'te pu, a diji de'te de'te da aar ätä gu'ru gani yiiru yüngün.

9 Ndi ari nyii lacajidu giyiuru Ngwaalinga le, ngaa be ru liru giruny gidi Ngwaalu ngaa ru oda gwudi Ngwaalu.

10 A yani yimi'rü yanni yätädäär nje Ngwaalu äny gwügäti yidingo nono doorta danni dati oda dilingidi a be diji de'te ila 'to nggu odala. A be gwe'te gwe'te gwa arngani ndi ari nggwo gwati oda awa.

11 Diji dere da'ti da gatu yidingo yi'ter giyidingala yanni yege'ta je Ngwaalu yani Yicu Kirictu.

12 Diji dere danni doda giyidingala giyee ngwu'duna ngwuru dab, buta na yo'rr yiru gu'ru, na ngwu'duna ngwuru yü'ri na yanya aar ru yipuru,

13 yiiru yüngün ya be aji ya 'tädinälü. Ndi ari ya je gomon gidi pi yelenya nggä'di 'täji giburalu. Ndi ari ya je 'täjälü ligä le. Ligä la idäji gu'ru gidi yiiru yidi diji de'te de'te.

14 Manari yanni yüdädäng je yima 'ti u'du, da aar ätäda gu'ru güngün.

15 Manari yima u'di, gu'ru güngün ga dudi. Nginde gwa gilängidini gwa be ru nono diju dabru giligänü.

16 Ngaa la'ti lingidi ndi ari ngaa liru ngwu'dun gwudi Ngwaalu lati je gu Ligi'rüm lidi Ngwaalu jano?

17 Ma be ari diji ndo dati geraji ngwu'dunalu gwudi Ngwaalu, da Ngwaalu gerajalu. Ndi ari ngwu'dun gwudi Ngwaalu ngwuju'ru ngwuru ngwani nga nga.

¹⁸ Aa'ti diji dere 'danggalanu da dudiyi ligo'ro lüngün. Ndi ari manari diji dere 'danggalanu daru diru diji dibebra bebere gwe gwudi didlä ndee, gäbïcär ngwuru de'rr nunnu ngwubebere 'didanu.

¹⁹ Ndi ari bebere gwudi didlä ndee gwuru ye'rr ngwäyänü Ngwaalu. Ndi ari yüllinä kitabanu, “Ngwaalu ngwati i'däcī ngwüjü ngwanni ngwaru ngwubebra ngwü'dibä gwe gwudi bebere gwegen.”

²⁰ Yüllinä 'to ndi ari, “Deleny dilingidi ndi ari yigor yidi ngwüji ngwanni ngwaru ngwubebra yiru 'tur.”

²¹ Yäy gu no, aa'ti diji da iringini diji de dümnä. Ndi ari yi'ral 'dar yalu yiru ndi ari,

²² yani Bulij, yani Abuluj, yani Butruj, yani didlä, yani midi, yani yi'rany, yani gweneno na yani bigänü, 'dar yalu yiru.

²³ A nga nga liru lidi Kirictu na Kirictu gwuru gwudi Ngwaalu.

4

Ngwoo'ra ngwükajär je gwudi Kirictu

¹ Yäy gäbïcär be a nje ngwüji engga ndi ari a liru ngwinäd gwudi Kirictu ar ru ngwartan ngwätädäär je ndi inggidi yujimida yidi Ngwaalu.

² A be yibüpinä ngwartan aar ru yigor ye'te pu giyiuru yegen.

³ A be ya'tiny iti änying a'tur manari nyii gwe obalu na aar nyi obalu yeleny ye yere yidi ngwüji

ngwümnä, 'didanu 'di nyi giligo'ro lüny gwa'ti übidälü ligo'ro le lüny.

⁴ Ligor lüny lijayanu ndi ari ngwa'ti äti yi'ral nono yere. A be ya'ti ani ndi ari äny gwujaw nono a be Deleny ru dadi nyi de obalu.

⁵ Yäy gu no aa'tina ngaa la obalu diji de gaji ga'tina indi ganni ge'ta Deleny. Dünär 'di a Deleny o'ra. Nginde gwuru gwadi 'täji yi'ralalu gilingenalu yanni yändälü gidirimänü ngwuje 'täjälü yidi yigor yidi ngwüji komon nggä'di diji de'te de'te da be Ngwaalu ortada da mbuji gu'ru güngün.

⁶ Gweneno, lani ngweengga, äny gwondijaja giyi'ral giyee 'dar giyigo'ro yäri Abuluj gwe yani eelle gwalu gidilä, nunnu ngaa lenge gidilä däri nunnu aa'ti diji dere da 'tü ngwuja'ranu ngwanni ngwüllinä, nunnu aa'ti diji da piyi ligo'ro lüngün ndi iringini diji de de'te ngaa inji diju de'te.

⁷ Ndi ari yäru gwuru gwanni gwuruja je 'ter gidiji di'ter? Yanni yätä je 'dar Ngwaalu ngwuru gwätädä je. Ma be ari Ngwaalu ngwuru ngwätädä je, ange gwuru ngaa ye be arri nono ma ara je 'ti ätädi?

⁸ Ngaa lige'taja ndi ari yima je mbuji 'dar yanni yibupa je, ngaa lima onje, ngaa lima ru ngweleny nyii la'ti gu! Awa nggwüjädi ndi ari adinari ngaa ru ngweleny 'didanu nunnu aadi ar acajidi giyelenyanu.

⁹ Giyo yänggädi nje nono Ngwaalu ngwuminje ge'te gu'ru gooko liru ngwoo'ra ngwükäjäär je aar nje obedalu kebedalu lani yi'rany. Liminje ge'te a nje didlä na yi'rr na ngwüji ombajajalu.

10 Änyängä liru ngwe'rr gwani Kirictu ngaa be bebere ndi Kirictu. Nyii lami'ratu ngaa be ojeme nono. Lima je näji aar nje be calu mireny.

11 'Di gomon gidi gweneng nyii gilo litä je ngwamanu ar nje ngwäädä eny, lindälü ngwanguinu ngwanu. Lipinä, aar nje linyinyi poor.

12 Lundu ngwäy ndi ape yiuru ngwuy ngwe ngwäri nunnu nyii eny, aar nje ngwüji lo nje onjaci. Aar nje übinälü nyii or'temaji,

13 aar nje ü'ridä yi'duru nono nyii gwä'räcänü yigor ye yijilänü. 'Di gomon gidi gweneng, nyii gilo lima ru nono girüräny ngwüji nyii ru ngwudigany gidädlä.

14 Nggwa'ti ullu ngwuja'ri ngwee nunnu a je ngwe apiyi yaaru. Nje be ulli nunnu a je ngwe ola ndi ari nga liru yiji yüny yanni yämni nje.

15 'Di ma aang ni ari läti ngwudere ngwüü'ri 'di (10,000) ngwanni ngwata je enggaci gwani Kirictu, ngaa la'ti äti papang je lonyadu! Äny gwuru papa gwanni gwülingitä je ndi ämni gwudi Yicu Kirictu ndi ari äny gwuru gwanni gwondaca je ngwuja'ri ngwe ngwanni ngwujaw.

16 Yäy gu no, nggwa je päcälü ndi aang iditäni 'dünggüny.

17 Yiru giyee yanni yigäbüciny ngaa je be ükacä Timijawujing. Gwuru giji güny ganni gämniiny gwuru ligor le'te pu Gideleny. Gwuru gwa je diwayiniyi elelleng gwüny gwanni gwelelleny gwe ndi midi ndi Yicu Kirictu, gwanni gwelataar enggaci gwe gwanni gwati nyi enggaci yi'donga yidi Ngwaalu ngwaalu 'dar gwati nyi gu ele.

18 Loko gilo la ji ndi ari nggwä'tüdi gwadi ila

'danggalu, yiru yanni yigäbücä je aar be piyi yigo'ro yegen ndi iringini.

¹⁹ A be ma gu Deleny ari gito gwuru nggwa ila nyi be engga ndi ari giloo lari liringina, gilo lati yiima gwalla yani ondaji 'dogo!

²⁰ Ndi ari yeleny yidi Ngwaalu ya'ti ani ondaji, aar be ani yiima.

²¹ Yäy gu no, yiru ange yanni yibupa je? Ngaa je ilija dirula de gwalla nyi ila amni gwe na ligi'rim le lanni lijilanu?

5

A diwengga diru dijın äbrini ki'doonganu gidi Ngwaalu

¹ Londaja na 'dunggüny yiru nono ma ru 'did ndi ari yijin giyo 'danggalanu! 'Di ati diji ru dijın gidaw didi mbumbu gwüngün! Ngwüji ngwanni ngwa'ti lingidi Ngwaalinga, ngwati 'ti ärrü yi'ral giyee yiru gu no.

² Ngaa be iringini! Ngaa laadi manni runi gwulleney giyi'ral giyee 'di a diji äbrini ndoo darrü yi'ral giyee gidiliganu 'danggalu.

³ A be any gwa'ti gito 'danggalu gilingeno ar be ji giligi'rim. Any gwuma ari ngwuja'ri ngwüny gidiji ndee darrü yi'ral giyee ndi ari diminyi de obalu nono aadi nyi ji gito 'danggalu.

⁴ Manari ngaa lima o'rajidalu ngwüriny ngwe ngwudi Deleny dege dani Yicu ar ji giligi'rim, a yiima ji yidi Deleny dege dani Yicu gidiliganu 'dengge,

⁵ Gätijär dijego'ro dijü ndee ngwape a gu yi'ral dudi giyee yüngün yiki drü nunnu aji a ligi'rim lüngün gilängidini komon gidi Deleny.

⁶ Ya'ti gu ädi ndi ari ngaa iringini yi'ral ye yiru gu no. Ngaa la'ti lingidi ndi ari ma ang ape ngwü'rüdü ngwooko, ngwati gwürli ngwülä 'dar aar uule?

⁷ Yäy gu no, gätär ngwü'rüdü mbüny ngwanni ngwu'rin nunnu ngaa ru ngwülä ngwanni ngwuyang. Ngaa ru ngwüjü ngwaju'ru, ndi ari liminje mi'ri nono girany ge gani Kirictu gidi Dambdani gwege.

⁸ Yäy gu no ar ape yi'rinyinä aa'ti ya ar je ape ngwü'rüd ngwe ngwanni ngwu'rin ngwani ngwü'rüd ngwudi yi'rinya na ke, ar je be ape yi'rinyinä yidi ligi'ra le la'ti ngwü'rüdanü lani ju'ri na 'didanu.

⁹ Ngwuja'ri ngwüny ngwanni ngwüllijä je, ngwüllijä je ndi ari aa'ti ngaa la acajidi ngwijin ngwe.

¹⁰ Nggwa'ti ge'taja ndi ari ngwüjü 'dar ngwanni ngwuki gididlä ndee yani yijin, ngwuban, ngwu'ram, na lati äpiji didülä yobo. Adinari nggwaru gu no, yaadi be ru ndi ari ngaa 'tü ngaa gatani ngwüjü ngwümnä gididlä 'dar.

¹¹ Ngaa je be üllijä gweneno ndi ari aa'ti ngaa la acajidi ngwüjingä le ngwanni ngwaru ngwuru ngwikirijin aar be ru ngwijin na aar ru ngwuban, na aar ru ngwudi yobo yidi didülä, ngwaru ngwulem, ngwati rläli na aar ru ngwu'ram. Ngwüji ngwanni ngwuru gu no, aa'ti ngwa ngwe jalu ndi eny.

12 Na äny gwa'ti äti yeleny ndi nyi picî ngwüjü yelenya ngwuju ki'doonga poor ngwa'ti ki'doonganu gidi Kirictu. A be lanni gilo ki'doonganu ngwanni ngwati ape gwuki, ngaa läti gu ndi a je picî yelenya.

13 Ndi ari lanni gilo kulu poor, Ngwaalu ngwuru ngwadi je picî yelenya. Gitab garu, "Äbrär gwanni gwuki 'danggalanu."

6

Päjidi yeleny gwudi ngwikirijin

1 Manari dijji dere 'danggalanu däti yi'ral yere kwenggen gwu'ter, awa ngwube apada poor ngwüji ngwätüdi ngwikirijin aar picî yelenya ndi ari manni ngwapada ngwikirijin?

2 Ngaa la'ti lingidi ndi ari ngwikirijin ngwuru ngwadi picî ngwüjü yelenya gwudi didlä? Manari ngaa liru ladi picî ngwüjü yeleny gwudi didlä, ngaa läti gu yiima ndi pi yelenya giyi'ral yanni yooko gu'ru ngwikirijinanü.

3 Ngaa lilingidi 'to ndi ari alanga liru lanni ladi picî yi'rrä yelenya, no yiru gu'ru ndi ar pi yelenya giyi'ral yanni yooko yidi didlä ndee.

4 Ma be ari ngaa gilo lati garnati giyi'ral yidi didlä, ange gwuru ngaa be iditani ndi ele yi'ral ye yalu ngwüji ngwanni ngwa'ti je gi'doonga gidi Kirictu gi'tijä gwäye?

5 Äji be ni yaaru giyee! Gwere gwa'ti 'danggalanu gwubebera ndi ara je ombaci yi'ral liru ngweengga?

⁶ Ati be manni diweengga apada gwenggen ngweleny aar je pici yelenya ngwäyänü ngwüji ngwä'tüdi ngwikirijin.

⁷ Anni raar 'didanu ndi ari ngaa lätäjidü yi'ral nono, yinggida ndi ari ngaa lami'ratu gu mama. Ngaa larra ngaa 'ti be ämnä ndi aar je ärriji yanni yiki? Ngaa larra ngaa 'ti be ämnä ndi ara je ngwüji ärräji?

⁸ Ngaa be manni giyigo'ro yalu ärräjidi ngaa kajidi ngaa ärrä yi'ral giyee 'di ngweengga ngwalu.

⁹ Ngaa 'ti gu lilingidi ndi ari ngwüji ngwanni ngwuki ngwa'ti äti yu'rina yere giyelenyanu yidi Ngwaalo? Aa'ti la je i'däjänü. Ngwijin yaa lanni lati äpiji didüla yobo, yaa lanni lati mi'ri ngwäyänü, yaa ngwur ngwanni ngwati ürnä, yaa ngwur ngwanni ngwati ape ngwuru,

¹⁰ yaa ngwu'ram, yaa ngwuban yaa lanni lati rläli yaa lanni laru ngwulem yaa lanni lati obe, diji dere da'ti ngwüjänü ngwanni ngwuru gu no, da mbuji yu'rina yidi yeleny yidi Ngwaalu.

¹¹ Loko 'danggalanu gwerre liju giyi'ralanu giyee, ara je be Ngwaalu ga'rida nono, ara je ge'te ngaa ru lüngün, ndi ari ngaa liru ngwüji ngwüdünälü yiima ye yidi Deleny dege dani Yicu Kirictu na Ligirrim le lidi Ngwaalu ngwege.

Abrar yjina

¹² Ngwüji ngwoko ngwati ari, "Yi'ral 'dar yä'tüdi drü 'dünggüny," a be nggwa je ci, yi'ral 'dar ya'ti jaw 'dünggüny. Na loko lati ari, "Yi'ral 'dar yä'tüdi drü 'dünggüny," a be nggwa je ci nggwa'ti gwuru dinäd yi'ral ye yere.

¹³ Ngwüjji ngwoko ngwati ari, “Eny gwani lari na lari lani eny,” a be Ngwaalu ngwuru ngwadi je äbrî 'dün. A be ngwanguinu ngwudi diji ngwa'ti ani yijîn aar be ani yiiru yidi Deleny na Deleny diru dati iye ngwanguinu.

¹⁴ Yiima ye yüngün, Ngwaalu ngwü'di'riyâ Delenyalu giyi'ranyanu, na ngwunje 'di'riyälü 'to yiima ye yüngün.

¹⁵ Ngaa la'ti lingîdî ndi ari ngwanguinu ngwalu ngwuru ngwanguinu ngwudi Kiricto? Ya gu jayi ndi ari nyi ape ngwangina ngwüny ngwudi Kirictu nje acidity dedr de? Bâri 'tur!

¹⁶ Ngaa la'ti lingîdî ndi ari gwanni gwati aar acidity dedr de, diraar de le'te pu ngwangino? Ndi ari gitab garu nu, “Ngindenga 'dün la ru ngwanguinu ngwe'te pu.”

¹⁷ A be gwanni gwati aar gekajidi Deleny de, gwuraar gwe le'te pu gîligî'rim.

¹⁸ Abrar yijînâ! Yere yanni yiki 'dar yati je diji ärrî, yati ärrîni poor ngwanguinu ngwüngün, a be gwanni gwa ärrî yijînâ, yating je ärrädâ ngwanguinu ngwüngün.

¹⁹ Ngaa la'ti lingîdî ndi ari ngwanguinu ngwalu ngwuru ngwu'dun ngwudi Ligî'rim lanni Liju'ru lanni gilo 'danggalanu lanni lätädärâ je Ngwaalo? Nga nga lä'tüdi lidi yigo'ro yalu ngaa be ru lidi Ngwaalu.

²⁰ Ndi ari Ngwaalu ngwillä je gu'ru ge, yäy gu no, näjâr Ngwaalinga ngwanguinu ngwe ngwalu.

7

Utalü gwani agidi

¹ A be gweneno yani yi'ral yanni yulla je ndi ari, "Yijayana aa'ti ngwüjü ngwa ago?" Nggwaru yijayana aa'ti diji da agu.

² A be anni onyadu yijin, a dur äti dayu düngün a daw äti dur düngün.

³ A dur aar acidi daw de düngün ndi ari diru daw düngün na 'to a daw aar acidi dur de düngün ndi ari diru dur düngün.

⁴ Daw da'ti äti yelenya ngwanginu ngwüngün ndi ari dur düngün diru. Na 'to dur dati äti yelenya ngwanginu ngwüngün ndi ari daw düngün diru.

⁵ Aa'ti diji da ümnicü gwenggen ngwanginu ngwüngün, 'dogo manari limäätäjidä gu gaji gooko nunnu ngaa gwuji otacing Ngwaalingalu. Aar be o're ngwuja'ri ngwudi dimbür durnga daw de nunnu aa'ti dijego'rr da je idäji ndi ari ngaa la'ti mäti ngwanginu ngwalu.

⁶ Nggwuca je gu no gwani ma aang 'dengenajidi nggwo ya'ti ani ngaa je ärrü yiima ye.

⁷ Äny gwüjädi ndi ari aadi ngwüjü 'dar ru nono änying. A be diji de'te de'te dangidacaar yi'ral yüngün yangidaci je Ngwaalu, diji ndee yi'ral yüngün yiru no na ndee däti yi'ral yüngün yiru no.

⁸ A be ngwüjü ngwanni ngwa'ti agu na ngwedel, ngwunje ci, yijayana ndi ari aar jalu la'ti agu nono änying.

⁹ Ma be ari la'ti la burni ndi määtä ngwangina ngwegen, aar be agu. Ndi ari agu gwujayana ndi ü'dinänü ami'ra gwe.

10 A be nggwa ola ngwüjü ngwanni ngwagu ngwuja'ri ngwe ngwee. Ola nggwee gwä'tüdi gwüny, gwuru gwanni gwenggaca Deleny ngwüjü. Ndi ari aa'ti daw da aar badatanu dur de düngün.

11 Na manari dima aar de badatanu, ngwube jalu aa'ti da äginä yaa aar o'rajidi dur de düngün. Na dur aa'ti da ge'te dayu düngün kay.

12 A be loko ladi nje ondaci äny, Deleny dä'tüdi, diweengga dere dannu dugu dayu dä'tüdi dikirijin dämnä ndi aar de ji, aa'ti ding ge'te kay.

13 Na manari daw däti duru dä'tüdi dikirijin, ngwube änni ndi aar de ji, aa'ti ding gatani.

14 Ndi ari dur dannu dä'tüdi dikirijin dima jü'rini daw de düngün dannu diru dikirijin, na daw dannu dä'tüdi dikirijin dima jü'rini dur de düngün dannu diru dikirijin. Manari ya'ti gu rüdi, yiji yalu yirngü a be anaku rar gu, yijü'rinä.

15 A be manari gwanni gwä'tüdi dikirijin gwuma ele, ngwele. Dur dannu diru dikirijin yaa daw dannu diru dikirijin da'ti gikinä yi'ral ye yere ngene. Ngwaalu ngwurnidi nje ndi ar jalu ladatalu.

16 Nga gwülingidi gu awa gwuru daw, ndi ari nga gwa gilängidiyi duru dunga? Yaa nga gwülingidi gu awa gwuru dur, ndi ari nga gwa gilängidiyi dayu dunga?

A diji ji anaku urnida gu Ngwaalu

17 Giyi'ralalu 'dar, ati diji de'te de'te ji ngwaalu anaku gi'tija gu Deleny ndi eelle gwanni

gwornaca Ngwaalu. Ngwuja'ri ngwuru ngwee ngwanni ngwuru drü ngwondajiny ngwe giyi'doonga 'dar yidi Ngwaalu.

¹⁸ Diji dü'ridänä anni urnidu Ngwaalo? Gäbicär ngwujalu anaku rung gu. Diji ju da'ti ü'ridänä anni urnidu Ngwaalo? Gäbicär ngwujalu anaku rung gu.

¹⁹ Nga ü'ridäni nga aa'ti ü'ridäni, ya'ti ojema. Yanni yojemana yiru ndi ari a diji määtä ngwuja'ri ngwudi Ngwaalu.

²⁰ Gäbicär diju de'te de'te ngwuji anaku jung gu gwele gwerre a be Ngwaalu urnida.

²¹ Nga gwuru dinäd gwerre aar ang be Ngwaalu urnida? Aa'ti ligor la ang pänü giyi'ral giyee, ma ang mbuji gay ndi gätini linginalu, ärrü je.

²² Ndi ari gwanni gwuru dinäd kaji ganni gurnida ge Deleny, gwuru diji digätinä linginalu didi Deleny. Ye'te ye'te nginde gwanni gwügäti linginalu kaji ganni gurnida ge Deleny, gwuru dinäd didi Kirictu.

²³ Ngaa lillinä gu'ru ge, aa'ti ngaa la ru ngwinäd ngwudi ngwüji.

²⁴ Lani ngweengga, a diji de'te de'te ji ngwaalu ngwüngün ngwäyanü Ngwaalu, anaku urnida gu Ngwaalu.

Lanni la'ti agu na ngwedel

²⁵ A be yani yi'ral yanni yulla je yani ngindenga lanni liru yu'taar, äny gwa'ti äti ngwuja'ri ngwere ngwudi Ngwaalu ngwadi nje ngwe ci. Linje be ondaci 'dogo ngwuja'ri ngwüny gwuru diji dämnäcä Ngwaalu ngwätädä inäng gwüngün.

26 Anaku ru gu dirbä gwenene no, äny gwaru ya jayani ndi diji jalu anaku jung gu.

27 Manari nga gwagu, aa'ti a gwa mini ndi ge'te dayu kay. Na manari nga gwa'ti agu, aa'ti nga gwa mini dayu.

28 A be manari a gwuma agu, ya'ti a je ärrü yanni yiki. Na ma gu'taar ägini, ya'ting je ärrü yanni yiki. A be lanni lagu, la je dirbä mbuji donyadu gididlä ndee nyi gwubupa ndi a je gu etadi giyi'ral giyee.

29 Yanni yadi nyi ye ari lani ngweengga, yiru ndi ari gaji nggo ga'ti olanu. 'Tu'tu gwene aar elada gweere, lanni läti ngwayu aar eelle nono ma aar je 'ti äti.

30 Na lanni lirunu, aar ru nono ma aar 'ti runu. Na lanni lijayanu aar ru nono ma aar 'ti jayanu. Na lanni lati ellang gony aar ru nono ma aa'ti gong rüdi gegen ndi aar määtäädä.

31 Lanni lati ape ngwony ngwudi didlä ndee, aar ru nono ma aar je 'ti apu. Ndi ari ngwong ngwudi didlä ndee ngwadi dudi.

32 Nggwüminä je ngaa gätini linginalu aa'ti yigor ja je pici yi'ralanu yere. Dur dannu da'ti agu a ligor päci yi'ralanu yidi Deleny. Bupi gwüngün gwani ndi gäbici ligor lidi Deleny ngwujayanu.

33 A be dur dannu dagu, ligor lüngün lipicä yi'ralanu yidi didlä ndee awa ndi gäbici dayu düngün ngwujayanu

34 no ligor lüngün liranu rom. Na no 'to daw dannu da'ti äginä yaa gu'taar, yigor yegen yipicä je yi'ralanu yidi Deleny awa ndi ru gwudi Deleny gilingeno na giligi'räm. A be daw dannu däginä

darngana yi'ral yidi didlä ndee awa ndi gäbici duru düngün ngwujayanu.

³⁵ Äny gwondaja ngwuja'ri ngwee gwani jayi gwudi yigo'ro yalu, ya'ti ani nggwüminicä je, aar be yani ngaa eelle gay ge gidünälü a yigor yalu ru ye'te pu Gideleny.

³⁶ Manari diji dere ndo da'ti burna ndi määtä lingina aar jalu gu'taar ge güngün ganni gading agu, na manari gima pe ngwüdlä ngwüdü, a gur engga ndi ari ngwagu, gäbicär ngwagu, ya'ting je ärrü yere yanni yiki. Aar agidi.

³⁷ A be diji danni dima gu ari ligor le lüngün, da'ti aar linyaca ngwube määtä buping gwüngün, a dima ari ligor le lüngün dä'tüdü dädi agu gu'taara, diji ndee därrü 'to yi'ral yidünälü.

³⁸ A be no, nginde gwanni gwagu gu'taara gwärrü yi'ral yidünälü a be gwanni ga'ting agu, gwärränä yi'ral yidünälü.

³⁹ Manari dur didi daw ndona dijalu dimidu, dur düngün diru na anni jung na dimidu. Ma be ari dima ayi, daw da be gätini linginalu ndi ägini gidur danni da de ligor lüngün ari, a be nginde ru gwudi Deleny.

⁴⁰ A be äny gwadi ari da jayananu manari dima 'ti äginä, yiru ndi ari äny gwäti 'to Ligirimä lidi Ngwaalu.

8

Eny gwudi mi'rini nono gwudi didülä

¹ A be gwenene yanni yulla je yani eny gwudi ngwong ngwümi'rinar ngwe nono gididülä, alanga 'dar lilingidi ndi ari a libebera. A be

bebere gwati gäbici ngwüjü aar piyi yigo'ro yegen a be änni, gwati odajidi.

² Nginde gwanni gwaru gwülingidi yi'ral yere, nginde 'didanu ya'ting je lingidi anaku rar gu.

³ A be diji danni dännä Ngwaalinga, a be Ngwaalu ru ngwülingidi ngindeng.

⁴ Yäy gu no, yani eny gwudi mi'rini nono gwudi didüla, a lilingidi ndi ari didüla dä'tüdi gong gere gididlä. Ngwaalu ngwere ngwa'ti mana aar be ru ngwe'te pu 'dogo.

⁵ Manari yi'ral yere giyoo kerala yaa gidiyängälü yati gäbici ngwüjü aar ari yiru ngwaalu, yiru 'didanu ndi ari ngwaalu ngwo ngwonyadanu na ngweleny onyadanu,

⁶ a be alanga läti 'dogo Ngwaalinga ngwe'te pu ngwuru Papa ngwuge'ta yi'ralalu 'dar ngwuru gwanni gwümidijär. Ar äti Delenya de'te pu diru dani Yicu Kirictu gwanni gwuge'ta gwe Ngwaalu yi'ralalu 'dar gwuru gwati nje ätäda miding.

⁷ A be ngwüji 'dar ngwa'ti lingidi yi'ral giyee. Ngwüji ngwoko ngwuma je didüla mananu 'di manari ngwuma eny ngwony gwudi mi'rini nono gwudi didüla, aar je engga ndi ari 'did ngwudi didüla ngwuru. Ndi ari lami'ratu yigor yegen ati aar be engga ndi ari lima rngi.

⁸ A be yilinginna ndi ari ngwong ngwani eny, gwati nje 'ti 'donggaja gito Ngwaalu, ma ar je 'donya ndi eny, a la'ti la erne gony gere na ma ar je eny, a la'ti la bile gony gere.

⁹ Arnganar nunnu aa'ti gätini linginalu ndi arri gwalu gwa ru gimle ngwüji ngwanni ngwo ngwami'ratu yigor.

10 Ndi ari diji ndoo dami'ratu ligor lüngün, aar ang engga gwanni gwaru gwubebera ndi eny kobo gidi didülä, gwa ang gäbici gwa 'ranu ndi eny ngwüdi ngwudi didülä.

11 Bebere gwunga gwa be ru gwa gäbici diju ndee dami'ratu da dudi a gu be lenge ndi ari, Kirictu gwayu gwani gwanggalu nggwee.

12 A be anni ati aang ärriji ngwanggalu yi'ral yiki ngaa je gwü'ra yigor yegen yanni yami'ratu, ngaa lati ärriji Kirictung yi'ral yanni yiki.

13 Yäy gu no, manari yanni yati nje eny yati gäbici diwengga ngwi'di, nggwa'ti ba be gweny ngwüdi ngwoo a'tur nunnu aa'ti gwunyi gäbici gwi'di.

9

Doo'ra dükajäär däti gu

1 Äny gwa'ti gätinä linginalu ndi ärrü yi'ral yanni yiminä je Ngwaalo? Äny gwä'tüdi doo'ra dükajääre? Äny gwa'ti änggädi Delenya dege dani Yico? Deleny dä'tüdi ruja je ngwikirijin äny gwe?

2 Manari loko länngädiny ndi ari nggwä'tüdi doo'ra dükajäär, yiru gu ndi ari ngaa länngädiny gu ndi ari äny doo'ra dükajäär! Ndi ari ngaa liru inggidi gwudi ükäji gwüny Gideleny.

3 Ngwuja'ri ngwee ngwuru ngwanni ngwatiny ngwe ruci ligo'ro lüny ngwüji ngwanni ngwatiny ngwe obalu.

4 Nyii la'ti gu äti ndi nje ätä enying na ndi iying gwani ape yiuru gwäri?

⁵ Nyii la'ti gu äti ndi ari nyii apani dayu dämna Ngwaalu, anaku ati gu ngwoo'ra ngwükajäär je ngwoko ru, na ngweengga ngwudi Deleny na Butruje?

⁶ A be nyängä Birnaba gwe ru 'dogo jücü la'ti äti gu ndi nje ätä, 'dogo nyii ape yiiru nyii enye?

⁷ Ma gwu'tulu ji giyiiru gwati apani ngwony ngwanni ngwümining je? Yärü gwanni gwati kwoy daarti didi yügiri ngwu'ti be iti yügiri? Na yärü gwuru gwanni gwati iye yo'ra ngwu'ti be iyü yan yegen?

⁸ Äny gwondaja ngwuja'ri ngwee nunnu ngwuru ngwudi diji dümna? Yobo yidi Müjä ya'ti ondaja ngwuja'ri ngwee ngwe'te ngwe'te?

⁹ Ndi ari yüllinä kitabanu gidi yobo yidi Müjä ndi ari, "Aa'ti nga gwa gekaji gindri ngwüjirti ngwulem ma ge ji ndi ape yiiru." Gindri giru gondajaja gu Ngwaalo?

¹⁰ 'Didanu Ngwaalu ngwondaja ngwuja'ri ngwee 'dar ngwani alanga, ya'ti gu rüde? Yäy, giyee yüllinä yani alanga ndi ari manari diji didi giruny dima gwüri, dati dunicü yiiru yidi ngwuy ngwüngün, na danni dati u'ri dati gu ru 'to ndi ari ngwa ji aar emadi giyonanu.

¹¹ Ma be ari nyii lima je gu kwoy yuula yidi ligi'rim anni ondacara je ngwuja'ri ngwanni ngwujaw, a be yonyadana yere manari lima je unada yi'ral nono yidi lingeno?

¹² Manari ngwüji ngwoko ngwäti gu 'danggalu yi'ral giyee ndi ari ngaa je gendaci ngwuy, nyii la'ti be laadi gu ätäne?

A be nyii la'ti gu äti giyi'ral giyee. Nyii be manni määtä yiguri giyi'ral 'dar nunnu aa'ti nyii la üminici ngwuja'ri ngwanni ngwujaw ngwudi Kirictu.

¹³ Nga nga la'ti lilingidi ndi ari ngwüji ngwanni ngwati ape yiuru kobo ngwati mbuji enying gwegen kobo na lanni lati ape yiuru yidi dagad, lati emadi ngwong ngwanni ngwati aar je gatalu gidagade?

¹⁴ Gay ge ge'te ge'te, Deleny daru, ngindenga lanni lati ondaji ngwuja'ri ngwanni ngwujaw, aar mbuji enying gwegen ngwüji ngwanni ngwa änni ngwuja'ri ngwanni ngwujaw.

¹⁵ A be äny gwa'ti mbuja gony gere ngwuja'ri ngwe ngwee na nggwa'ti ullu ngwuja'ri ngwee ndi ari äny gwüminü gony gere, ya jayani manni ndi nyi ayi ndi ari a nyi diji dere düdiji iringining nggwee.

¹⁶ Ma be ari nyi ondaju ngwuja'ri ngwe ngwanni ngwujaw, nggwa'ti gwa iringini ndi ari lilinyaciny ndi ondaji ngwuja'ri. Wäjaj bi 'dünggüny manari äny gwuma 'ti ondaca ngwüjü.

¹⁷ Adinari äny gwapu yiuru giyee yidi ondaji gi'ra ge güny, äny gwaadi utalu gu'ru ge gidi yiuru yüny. A be anni aa'ti nyi ondaja gi'ra ge güny, ya be ani ndi ari äny gwü'di'ru yiuru ye yanni yicaar nyi ye.

¹⁸ Gu'ru güny giru ange? Gu'ru güny giru ndi ari nyi ondaci ngwüjü ngwuja'ri ngwanni ngwujaw 'dogogalu tar nggwa'ti gu äti.

¹⁹ Äny ngwuru diji digätinä linginalu nggwä'tüdi dinäd didi diji dere, nyi be gäbici ligo'ro

lüny nyi genne ngwüjji 'dar nunnu nje apada ngwonyadu ndi Kirictu.

²⁰ Ngwüyäwüd, nyi arri nono Ngwüyäwüd nunnu nje apada ndi Kirictu, lidi yobo yidi Müjä, nyi arri nono ngindeng je, nyi be ru gwanni gwa'ti indä yobo ye, nyi gu be ru nunnu nje apada ndi Kirictu lidi yobo.

²¹ Miny ji ngwüjji ngwe ngwuru Garany ngwanni ngwa'ti äti yobo yidi Müjä, nyi arri nono minyi 'ti äti yobo yidi Müjä, nunnu nje apada ndi Kirictu lanni la'ti äti yobo, nyi be ru gwanni gwäti yobo yindi Ngwaalu ndi ari äny gwämnä yobo ye yidi Kirictu.

²² Ngwüjji ngwanni ngwami'ratu, nyi ami'rati nunnu nje apada ndi Kirictu lanni lami'ratu. Nyi gu ru ngwüjji 'dar giyi'ral 'dar ngway ngwe ngwonyadanu nunnu nje gilängidiyä loko ndi Kirictu.

²³ Yati nje ärrä giyee 'dar nunnu a ngwuja'ri ngwanni ngwujaw badalu nunnu nyi ape gu'ru ndi onjaci gwüngün.

²⁴ Ngaa la'ti lüngidä ndi ari 'dar lanni lati dokati, lati dokati, ngwube aji ngwuru gwe'te pu gwanni gwati ape gu'ro? Dokatar be 'to no nunnu aang ape gu'ru.

²⁵ Gwanni gwati ele ndi dokati, gwati määtä ngwangina 'di'däny ndi iditänä. Lati gu ru no nunnu aar je giki gi'riba gidi yeleny ganni gati medadi, a be alanga, lati dokati nunnu aar nje giki gi'riba gidi yeleny ganni gati jalu gwur'tal.

²⁶ Yäy gu no, äny gwa'ti dokatu nono dijü didokatalu rügüm. Äny gwa'ti pidu gi'rundu ge nono dijü dipidä diruna.

²⁷ No äny gwümäti ngwangina ngwüny aar ru dīnād 'dūnggūny nunnū minyi ondaci ngwūjū ngwu'ter ngwuja'ri ngwanni ngwujaw, äny ligo'ro lūny aa'ti nggwa ami'rati ndi ape gu'ru.

10

O'rar kora gidi ngwūjī ngwudi Yijiräyil gwerre

¹ Ndi ari äny gwa'ti minä ndi ari ngaa dodani lani ngwānggārī yi'ral yanni yiju ngwūjī ngwudi Yijiräyil ngwuru ngwūgūörnā ngwege gwerre. Ngwūgūörnā ngwege 'dar ngwuju gu gibā'rälā giru yiima yidi Ngwaalu, 'dar aar ü'rū yaanu

² gaji ganni güdī je ge Müjā, 'dar aar nyinyini giyaw yanni yū'rīdäär jänü na kibā'rū ganni gīgāti jälā.

³ 'Dar litī enying gwe'te gwe'te gwudi ligi'rīm

⁴ na ngindenga 'dar liyü iying gwe'te gwe'te gwudi ligi'rīm gwanni gwūgi'tijā je Ngwaalu yiima ye yūngün. Ndi ari liyü yaw yidi ligi'rīm yanni yi'tüyā je Ngwaalu aar bälädälü ki'ri ganni gīndäär le. Na gi'ri nggoo gīndäär le, Kirictu gwuru.

⁵ A lonyadu aa'ti yi'ral yegen jādī Ngwaalin-ganu a je Ngwaalu gābicī aar ayalu a ngwangina ngwege badalu poor gītāny.

⁶ A be yi'ral giyee yiju nunnū aar nje yedeny eny aa'ti yigor yege ya ape yi'ral yanni yiki anaku apa gu ngwūjī ngwoo yi'ral yanni yiki.

⁷ Aa'ti äpijī didülā yobo yere anaku äpijār gu loko didülā yobo, anaku üllinäär gu ndi ari,

“Ngwüji ngwujalu ndi eny aar iyī aar be 'di'ri ndi aku ngwu'dera aar riti riting gwudi yijin.”

⁸ Aa'ti a la ru ngwijn anaku rar gu ngwijn loko 'di aar je 'rinye gomon ge'te pu ngwüü'ri küü'ri na tä'ril (23,000).

⁹ Aa'ti a la idäji Delenya anaku idäjäär gu loko, a je ngwüüngä eny aar ayi.

¹⁰ Na aa'ti ngaa la äbingini giyinenanu anaku äbinginäär gu giyinenanu loko, a je gi'rr gidi yi'rany 'rinye.

¹¹ Yi'ral giyee 'dar yimbuja je nunnu aar ru yanni yadi nje enggaci ngwuja'ri ar arngani, ngwüllinä nunnu aar nje girinya lanni lima je gu ngwüdlä gwewe mbutanu.

¹² Yäy gu no manari nga gwänggädi ndi ari nga nggwo gwümätinälü 'di'däny, arngana be ligo'ro lunga aa'ti a gwa i'di!

¹³ Dirbä dannu dimbuja je, dimbuja je 'dogo anaku ating gu mbuji dijü dümnä. A be Ngwaalu ngwuru ligor le'te pu ngwa'ti ngwa je gäbiciji gony gere ndi aar je idäji yiima ye yipana 'danggalu manari ngaa lima ji gidirbänü, Ngwaalu ngwa je gi'tiji gay nunnu ga ge or'temaji.

Yi'rinyinä yidi didülä na Eny gwudi Deleny

¹⁴ Yäy gu no, lani ngwumaad ngwüny, abrar yobo yidi didülä.

¹⁵ Äny gwondaca je liru ngwüji ngwäti yigor, ombajar je be yigor ye yalu.

¹⁶ Giny ganni gati ar gu uli ar ari yäy 'tu, gä'tüdi gidi acajidi gwudi yin yidi Kiricto? Na gon ganni

gati ar ü'ränü ar giginanu gä'tüdi gidi acajidi ngwanginu ngwudi Kiricto?

¹⁷ Ndi ari gon giru ge'te pu, ar be onyadi, ar ru ngwanginu ngwe'te pu ndi ari gon giru ge'te pu gacajidar gu 'dar.

¹⁸ Ombajar ngwüjü ngwudi Yijiräyil, lä'tüdi lanni lati eny ngwony ngwudi mi'rini nono, lati acajidi gidagade?

¹⁹ Giyee yani ange? Gong ganni gimirinaar ge nono gididula giru gong gere, ya didula diru gong gere?

²⁰ Bari, a be ngwong ngwanni ngwati ngwe ngwüji ngwudi didula mi'rini nono, ngwati aar je dugiji ngwü'rilla ngwati aar je 'ti dugija Ngwaalinga. Nggwa'ti a je mina ndi aang acajidi ngwü'rilla ngwe.

²¹ Ngaa la'ti la acajidi kiny gidi Deleny na kiny gidi ngwü'rilla 'to. Ngaa la'ti la acajidi ndi eny 'dun gidimbür didi Deleny na gidimbür didi di'rilla.

²² Yi'ral giyee yani ndi ari a ladi iye Ngwaalinga ligorano? A lojemana nono 'dunggungüne?

Näjar Ngwaalinga giyi'ral 'dar

²³ Ngwüji ngwoko ngwati ari, "Yi'ral 'dar ya'tüdi drü 'dunggüny," a be yi'ral 'dar ya'ti jaw 'dunggüny. Ngwüji ngwoko ngwati ari, "Yi'ral 'dar ya'tüdi drü 'dunggüny," a be yi'ral 'dar ya'tüdi yidi oda.

²⁴ Aa'ti diji dere da bupi jaying gwudi ligo'ro lüngün, ngwube bupi jaying gwudi ngwüji ngwu'ter.

25 Ngwüdi ngwere ngwillinä ngwiliny itär je, aa'ti ngwa ngwe utalu giligoranu, ndi ari,

26 “Diyäng didi Deleny diru na ngwong 'dar gidiyängälü ngwüngün ngwuru.”

27 Ma be ari diji dere dannı dä'tüdi didi gi'doonga gidi Ngwaalu dima je urindi ndi eny 'dunu 'dünggüngün, ma aang be mini ndi gwujani, ma aar je atäda ngwony ngwere ngwudi eny, itär je aa'ti ngwa gwe utalu giligoranu.

28 Ma be ari diji dere dima ang ci, “Ngwong ngwee ngwümi'rinäär ngwe nono ngwudi didüla ngwuru,” aa'ti be ngwa je eny gwani diji ndoo dondacanga na gwani ligor

29 nggwa'ti äbängädi giligor lalu a be ligor ru lidi diji di'ter. Ndi ari ange gwuru a nyi be ligor lidi diji di'ter üminici ndi gätini linginalu gwüny?

30 Manari äny gwati ci Ngwaalinga yäy 'tu nyi be eny yiru ange aar nyi gwe be obalu gwani eny gwuciny gu Ngwaalinga yäy 'tu?

31 No, manari ngaa lati eny ngaa iyı yaa yere 'dar yanni yati a je ärrı, ärrär je gwani näji gwudi Ngwaalu.

32 Aa'ti ngaa la gäbici diji dere ndi obalu arri gwe gwalu, Ngwüyäwüd na ngwüji ngwuru Garany na gi'doonga gidi Ngwaalu.

33 Nono ati nyi bupi ndi gäbici ngwüjü 'dar aar jayanu giyı'ral 'dar ndi je ärrı. Ndi ari nggwa'ti ärrädi ndi jayi gwudi ligo'ro lüny, nyi be arrada ndi jayi gwudi ngwüji ngwonyadu, nunnu aar gilängidini.

11

¹ Gwujanar gora güny, anaku ati nyi gu gwuji gora gidi Kirictu.

O'rajidalu ndi otaci Ngwaalu kibedalu

² Äny gwürtädä je ndi ari ngaa lidiwayininy giyi'ral 'dar na gwani määädä ngwuja'ri ngwanni ngwape nje nga je enggaci anaku ätäädä je gu.

³ Äny gwüminä gwenene ndi aang lenge ndi ari Kirictu gwuru gi'ra gidi dur de'te de'te, na dur diru gi'ra gidi daw, na Ngwaalu ngwuru gi'ra gidi Kirictu.

⁴ Dur dere dannı datı otacı Ngwaalingalu na ngwalliji yijirä gi'ra ge gıgwü'ribänälü, da'ti dınyädi Kirictung gwanni gwuru gi'ra güngün.

⁵ Na daw dere dannı datı otacı Ngwaalingalu na ngwalliji yijirä gi'ra ge gıjalu mbüny, da'ti dınyädi gi'ra güngün, yıru nono mung wädini.

⁶ A be manari daw datı 'ti gwü'rübäjä gi'ralu, gäbicär ngwü'ri'tädä ngwä'rälä, a manari yıru yaaru ndi daw ü'ri'tädä ngwä'rälä na ngwüwädini, gäbicär ngwuje gwü'rübäjälü.

⁷ Dur da'ti da gwü'rübäjä gi'ralu güngün, anni rung gi'remna gidi Ngwaalu na näji gwüngün, a be daw diru näji gwudi dur.

⁸ Ndi ari dur da'ti aar ge'ta gidaw, a be daw diru dige'taar gidur.

⁹ Na dur da'ti aar gi'tjä dayu, a be daw diru digi'tjäär duru.

¹⁰ Yıru giyee na nunnu gwani yi'rr, a daw ge'te gony gere ki'rala nunnu ngwinggidi gi'remna gidi yeleny ki'ra güngün.

11 A be Gideleny, daw da'ti ju 'ter gidur a dur ji 'ter gidaw.

12 Ndi ari anaku ge'taar gu dayu gidur, yiru gu 'to ndi ari dur dilinginā gidaw. A be yi'ral 'dar yindi Ngwaalu.

13 Ombajar je be yigo'ro ye yalu, yü'rīdī gu dayu ndi otaci Ngwaalingalu da'ti gwü'rübänā gi'ralo?

14 A mine drü dati nje 'ti enggaca ndi ari yiru yaaru gidur ndi oleye ngwä'rälü

15 ma be daw ole ngwä'rü, ngwa'ti ani iringini gwüngüne? Ndi ari digi'tijäär ngwä'rü ngwola ngwe gwü'rübäni gi'ralu.

16 A be manari diji dere diminü ndi garnati giyi'ral giyee, dimürä diru ndee dindi de yi'doonga 'dar yidi Ngwaalu na da'ti ar äti dere mana.

Eny gwudi Deleny

(Mätä 26.26-29; Murkuj 14.22-25; Luka 22.14-20)

17 Ngwuja'ri ngwee ngwadi nyi ngwe ari, äny gwä'tüdi gwada je ortada, ndi ari o'rajidalu gwalu gwati apa yi'ral yonyadana yanni yiki ndi ari ngwuje apa yanni yijaw.

18 Gwerre gwerre, nggwu'dingina ndi ari ma ji ma aang o'rajidalu liru gi'doonga gidi Ngwaalu, ngaa lati ü'ri'tidänü, yinje ämni yoko ndi ari ya ru 'did.

19 Yilinginna ndi ari üri'tidänü gwadi ji 'danggalanu nunnu ngaa gwallini lanni lurnida je Ngwaalu 'danggalanu.

20 Ma aang o'rajidalu ngwaalu ngwe'te pu, ngaa lati 'ti o'rajidalu nunnu aang eny Enying gwudi Deleny,

21 ndi ari ma aang eny, diji de'te de'te dati dalmacani gwenggen gwe'te ngweny enying gwüngün a be gwenggen ji ngwamu ngwe, na gwe'te ngwiyi 'di ngwürläli!

22 Ngaa la'ti äti ngwu'duna ngwada gu eny ngaa gu iye? Na ngaa lati anidanu gi'doonga ge gidi Ngwaalu ngaa je gäbici je lanni liru ngwuwayi a je yaaru ape? A be nggwada je ca? Ii a je ortada giyi'ral giyee? Nggwa'ti gwa je ortada!

23 Ndi ari yanni yape nje Gideleny, yiru yanni yima je ätäda yani ndi ari Deleny dani Yicu gidilung danni dima aar de gwurlanu, gwapu gona,

24 ngwube ci Ngwaalinga yäy 'tu ngwü'ränü ngwube ari, "Ngwanginu ngwüny ngwuru ngwee, ngwani nga nga, ärrär je giyee nyi ye diwayini."

25 Ye'te ye'te mana anni ma aar medaji enying, ngwape ginya ngwari, "Giny nggee giru gekajidi gwanni gwuyang gwudi yin yüny, ärrär je giyee ma aang iyi nyi ge diwayini."

26 Ndi ari manari ngaa lima eny gona nggee ngaa iyi ginya nggee, ngaa ondajalu yi'rany ye yidi Deleny 'di ngwo'ra.

27 Yäy gu no, diji danni dadi eny gona ngwiyi ginya gidi Deleny gay ge ga'ti jaw, nginde gwa ke nono ngwanginu ngwudi Deleny na giyin yüngün.

28 A diji ombani ligo'ro lüngün gwerre gwerre ndi eny gona ngwiyi ginya.

²⁹ Ndi ari diji danni da eny ngwiyi danidanu ngwanginu ngwe ngwudi Deleny, da eny da iyi da obalu ligo'ro le lungun.

³⁰ Yi'ral giyee yigabica je lonyadu 'danggalanu aar ami'rati aar umi na loko lima ayi.

³¹ Ma be ari alanga lombana yigo'ro yege, la'ti ladi nje le obalu.

³² Ma nje gwe Deleny obalu, gwureraji nje nunnu aa'ti a la ji linje le obalu ngwujinga le ngwudi didla.

³³ Yäy gu no, lani ngwänggäri, manari ngaa lima o'rajidalu gwupang ndi eny, dunicidar.

³⁴ Diji danni diti ngwamu gwulleny ndi dunicidi ngwujü, ngweny 'dunu 'dunggungun, nunnu ma aang o'rajidalu aa'ti ya gwurli ya ru obalu.

Na ma ji minyi ila, ya je be enggaci yanni yima i'dalu.

12

Angidaji gwudi Ligirim lidi Ngwaalu

¹ A be gwani yi'ral yanni yulla je yani angidaji gwudi Ligirim lidi Ngwaalu lani ngweengga, any gwubupa je ngaa je lenge.

² Ngaa lilingidi ndi ari gwele gwerre nga nga liru ngwujü ngwa'ti lingidi Ngwaalinga ngwurya je didula dati 'ti ondaju ara je dudiyi.

³ Yäy gu no nggwa je ondaci ndi ari, diji dere da'ti dati ondaju Ligirim le lidi Ngwaalu dati ari, "Yicu gwütajäär gu ngwünyü," na diji dere da'ti da ari, "Yicu gwuru Deleny," 'dogo Ligirim le lanni Liju'ru.

4 Angidaji gwudi ligi'rim nggwo onyadu yi'ranu, a be Ligi'rim ru le'te le'te.

5 Yiiru giyo yonyadu yi'ranu a be Deleny ru de'te de'te.

6 Apepe nggwo gwonyadu yi'ranu a be Ngwaalu ru ngwe'te ngwe'te ngwanni ngwati ape yi'ral 'dar 'dengge.

7 Dijji de'te de'te dati gu Ngwaalu inggidi Ligi'rimä lani jayi gwudi ngwüji 'dar.

8 Gidijji de'te, dati Ngwaalu ätäädä ngwuja'ri ngwudi bebere Ligi'rim le na mana di'ter ngwätädä ngwuja'ri ngwudi lenge Ligi'rim le le'te le'te,

9 na di'ter ngwätädä ämning Ngwaalu Ligi'rim le le'te le'te a di'ter ngwätädä angidajing gwudi u'riyi nono Ligi'rim le giloo le'te le'te,

10 na di'ter ngwätädä ndi ape yiima, na di'ter aar ätäädä ndi alliji yijira, na di'ter aar ätäädä ndi lenge ngwügi'rimä, na di'ter ndi ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter, na di'ter aar ätäädä ndi gwürli ngwungla.

11 Giyee 'dar apepe gwuru gwudi Ligi'rim le'te le'te na yating je gegenaci ngwüjü anaku mining gu.

Ngwanginu gwuru ngwe'te pu aar be onyadi yerelanu

12 Ngwanginu gwuru ngwe'te pu aar be äti yerel yonyadanu, na yerel giyee yonyadanu, yati ge'te ngwangina ngwe'te pu. Yäy yiru gu 'to no ndi Kirictu.

13 Ndi ari alanga 'dar linyinyinä Giligi'rim le'te pu ngwanginu ngwe'te pu manari a liru Ngwüyäwüd na manari a liru ngwüji ngwanni

ngwuru Garany na manari a liru ngwīnād na manari a la'ti gu rüdi. Alanga 'dar lätädi nje Ligi'rīmā le'te pu ar iyi.

¹⁴ Gwenene ngwanguinu ngwä'tüdi gerel ge'te pu aar be onyadi yerelanu.

¹⁵ Manari gora gaadi ari, “Nunnu äny gwä'tüdi guy, äny gwä'tüdi gwudi ngwanguinu,” gay ga'ti gaading ge abri ndi ru gidi ngwanguinu.

¹⁶ A manari läni laadi ari, “Nunnu äny gwä'tüdi läy, nggwä'tüdi gwudi ngwanguinu,” gay ga'ti gaading ge abri ndi ru lidi ngwanguinu.

¹⁷ Adinari ngwanguinu 'dar ru läy, a laadi be 'dingini ange gwe? Na adinari 'dar ru läni, a laadi be ü'ti ange gwe?

¹⁸ A be 'didanu ru ndi ari Ngwaalu ngwuma gege'te yerel ngwanguinu 'dar anaku mining gu ndi aar gu ru.

¹⁹ Adinari aar ru gerel ge'te pu 'dar, ngwanguinu ngwaadi be gi'tinä awa?

²⁰ Yiru ndi ari yerel yidi ngwanguinu onyadi a be ngwanguinu ru ngwe'te pu.

²¹ No läy la'ti la ci guy nu, “Äny gwa'ti ang minü.” Na gi'ra ga'ti ga ci yora, “Äny gwa'ta je minü!”

²² Yiru manni ndi ari yerel yidi ngwanguinu yanni yati enggani yami'ratu, yiru yanni yojemana yi'ral.

²³ Na yerel ngwanguinu yanni yati enggani yooko gu'ru ndi aar je denya, yati ar je denya denyang gwanni gwuru 'ter. Na yerel ngwanguinu yanni yati 'ti engganalu, yiru ya ärrini yi'ral yijaw,

24 a be yerel ngwanginu ngwege yanni yeng-gana ya'ti minü ndi aar je ärrü yi'ral yijaw. A be Ngwaalu ngwuru ngwügä'räjä yerel ngwang-inu gwüpäng ngwuje ätädäni yerel gu'ru yanni yami'ratu.

25 Nunnu aa'ti ü'ri'tidänü gwa ji ngwanginu aar be ubidanu ndi arngajidi.

26 Manari ngwanginu gerel ge'te ngwumbuju dirbä, yerel 'dar ngwanginu ngwa aar ngwe mbuji dirbä, ma gerel ge'te näjinä a yerel 'dar aar le jayanu.

27 Gwenene nga nga liru ngwanginu ngwudi Kirictu, na diji de'te de'te 'danggalanu diru gerel gidi ngwanginu.

28 Na ki'doonga gidi Ngwaalu, Ngwaalu ngwuma ge'te gwerre gwerre ngwo'ra ngwükäjäär je, ngwo're ngwuge'te ngwüjirä, a mana ngwuge'te ngworta, a be lanni lati ape yiima, na lanni langidacaar je ndi u'riyi ngwüjü nono, lanni lati gataji ngwüjü düwä ngwu'ter, lanni langidacaar je ndi rurriyi yiiru, na lanni lati ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter.

29 Ngindenga 'dar liru ngwoo'ra ngwükäjäär je? Ngindenga 'dar liru ngwüjire? Ngindenga 'dar liru ngwoorta? Ngindenga 'dar lati ape yiima?

30 Ngindenga 'dar langidacaar je yiima ndi u'riyi ngwüjü nono? Ngindenga 'dar lati ondaji ngwungla ngwe ngwu'tere? Ngindenga 'dar läti yiima ndi gwürlü ngwungla?

31 Ara je yigor enyanu gwani angidaji gwanni gwupana.

A gwenene nggwa je enggaci gay ganni girana gu'ru.

13

Bupi gwudi ämnä

¹ Adinari nyi äti yiima ndi ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter ngwudi ngwüji ngwümnä na ngwudi yi'rr, nyi 'ti be äti ämning, äny gwuru nono laaba lipinä kiling kiling 'dogo na nyi aranu ring ring nono Gä'ringgülä.

² Adinari aar nyi angidaci ndi alliji yijirä nyi lenge yujimida 'dar nyi äti bebereng 'dar na adinari nyi äti ämning Ngwaalu 'di ating äbrä yeno, nyi 'ti be äti ämning, äny gwuru 'tur.

³ Adinari nyi ätäädä ngwuwaya ngwony ngwüny 'dar nyi gatu ngwanguinu ngwüny giligä aar ü'dini* nyi 'ti be äti ämning, ya'ti nje mbuji yere.

Elle gwudi ämnä

⁴ Ämnä gwati määtä liguri, ämnä gwati inä, ämnä gwä'tüdü yi'düny, ämnä gwati 'ti iringinä na gwati 'ti piya ligo'ro.

⁵ Ämnä gwati 'ti arru yi'ral yiki, gwa'ti büpädi giligo'ro lüngün, gwati 'ti kanu torneny, gwati 'ti gi'tinijälü giyi'ral yanni yiki.

⁶ Ämnä gwati 'ti jayanu giyi'ral yanni yiki gwati jayanu giyi'ral yanni yiru 'didanu.

⁷ Ämnä gwati etadi giyomon 'dar gwati ämnäci giyomon 'dar gwati ge'taji giyomon 'dar, gwati or'temaji giyomon 'dar.

---

* **13:3 13.3** Yitab yoko yati ari, nunnu nyi iringini.

Ojeme gwudi ämnä

⁸ Ämnä gwati 'ti dämīnā a'tur. A be gwani yijir, yadi dūnī, gwani ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter, gwa medadi, gwani bebere, gwa dudi.

⁹ Ndi ari yilingidär je yerel yoko ar alliji yijirä yerel yoko,

¹⁰ ma be aji ma mbuti ila, yanni ya'ti mbutu ya be abri kayanu.

¹¹ Anni rüdüny gwooko, nggwati ondaji yongonga nono giji ganni gooko, nyi iriyi ngwäyälü nono giji ganni gooko, a ya'rany yüny ru nono yidi giji ganni gooko. A be anni minyi pe, nggwuma gatu yogonga mbüny gwodan.

¹² Yati ar je engga gwenene, yänggädär jälü ngwü'rimbilä nono gwele kalmandranu, ya be aji ya ar je engga ngwäyänü. Gwenene yilingidi nje yerel yoko nggwa be aji yinje lenge ku nono linginniny gu ku.

¹³ Na gwenene giyee tä'rīl giyo yijalu, ämnä Ngwaalu, ge'taji na ämnä. A be yanni yipana gu'ru giyi'ral giyee, ämnä gwuru.

14

Angidaji gwudi yijir na ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter

¹ Yäy gu no, gwujanar gay gidi ämnä, ara je yigor iyiji angidajing gwudi Ligirrim lidi Ngwaalu gwece gwece angidaji gwudi yijir ndi ondaji ngwuja'ri ngwīndi Ngwaalu.

² Dijji danni dati ondaji lingla li'ter, dati 'ti ondacu dijju danni dümnä a be dati ondaci Ngwaalinga. 'Didanu dijji dere da'ti dati lenge

ngwuja'ri ngwüngün. Dati ondaji yujimida Lig'i'rim le lidi Ngwaalu.

³ A be diji danni dati alliji yijira, dati ondaci ngwüjü ngwuja'ri ngwanni ngwati rime aar ojemeye ngwüjü nono aar je or'temaji.

⁴ Diji danni dati ondaji ngwuja'ri lingla le li'ter, dati oda ligo'ro lüngün 'dogo a be nginde ngwanni gwati alliji yijira, gwati oda gi'donga gidi Ngwaalu.

⁵ Any gwüjádi ndi ari nga nga 'dar ngaa ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter, nyi be jadani ndi ari ngaa alliji yijira. Gwanni gwati alliji yijira gwupana gu'ru nginde gwanni gwati ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter, 'dogo manari gwuma ji gwanni ngwa gwürli ngwuja'ri nunnu a je gi'doonga gidi Ngwaalu lenge aar ngwe oda yigo'ro yegen.

⁶ Gwenene lani ngweengga minyi ila 'danggalu nyi ondaji ngwuja'ri ngwungla ngwe ngwu'ter, jayi gwuru ange gwa aang mbuji 'dünggüny? 'Dogo manari any gwuma je ondaci ngwuja'ri ngwani 'täälü ngaa je enggaci yere yani bebere na yijir yere na ngwuja'ri ngwere ngwudi enggace, yi'ral giyee ya je oda ngaa la matinalü.

⁷ 'Di 'to ngwong ngwanni ngwati aar je äri, ngwati aranu ngwa'ti äti miding, nono guulla na dümbära, ngwa aar ngwe lenge yal yegen yorto ngwaalinga ne ma aar je 'ti gi'tija yal rung rung?

⁸ A mana, ma 'ti giil mi'rinä yal yilinginna, yäru gwanni gwa ji mama ngwü'tädä giyäärä?

⁹ Giyee yiru gu 'to 'danggalu. Ma aang 'ti ondaju ngwuja'ri ngwulinginna lingla le lalu,

awa a be diji lenge ngwuja'ri ngwanni ngwara ngwe? A gwa be ji 'dogo ndi ondajajalu ngwa'ri ngwanu.

¹⁰ Yilinginna ndi ari ngwungla ngwo gididlä ngwonyadu yi'ranu a be ngwungla ku, ngwulinginna ngwuja'ri.

¹¹ Minyi 'ti lingidi ngwuja'ri ngwudi lingla ngwondaja je diji, äny gwuru giilü gi'ter gidiji ndoo dondaja na nginde gwuru giilü gi'ter 'dünggüny.

¹² Giyee yiru gu no 'to 'danggalu. Anni itära je yigoranu gwani angidaji gwudi Ligirim lidi Ngwaalu, ara je be yigor iyiji gendaning angidajing gwanni gwati oda gi'donga gidi Ngwaalu.

¹³ Yäy gu no, diji danni dadi ondaji lingla le li'ter, gäbicär ngwotaci Ngwaalingalu aar ätäda yiima yidi gwürli ngwuja'ralu ngwarung ngwe.

¹⁴ Ndi ari minyi otaci Ngwaalingalu lingla le li'ter, ligirim lüny lati otaci Ngwaalingalu, a be ya'rany yüny ya'ti äti gonyalu gere.

¹⁵ No yiiru yiru ange yadi nje ärrü? Nggwotaci Ngwaalingalu ligirim le lüny nyi be otacalu 'to ya'rany ye yüny. Äny gwa elnge ligirim le lüny nyi be elnge 'to ya'rany ye yüny.

¹⁶ Ma be ari nga gwürtädi Ngwaalinga ligirim le lingla le li'ter, a be diji danni da'ti da lenge ngwuja'ri ngwara ngwe. Awa ngwube ari, "Yiru gu" ngwuja'ri ngwunga ngwuca ngwe Ngwaalinga yäy 'tu, anni aa'ting lingidi ngwuja'ri ngwanni ngwara ngwe?

¹⁷ Yanni yica ye Ngwaalinga yäy 'tu yijaw a be ya'ti ya oda diju di'ter.

¹⁸ Nggwuca Ngwaalinga yäy 'tu ndi ari nggwati ondajani 'danggalu 'dar ngwungla ngwe

ngwu'ter.

¹⁹ A be ndi o'rajidalu gwudi gi'doonga, yijayana ndi nyi ondaji ngwuja'ri 'tudini (5) ngwulinginna nunnu nje ngwe enggaci ngwüjü ngwu'ter ndi nyi ondaji ngwuja'ri ngwüü'ri 'di (10,000) lingla le li'ter ngwa'ti linginna.

²⁰ Lani ngweengga, gäbicär yogonga. Giyi'ral yanni yiki, rüdär ya'ranya nono yidi yijü yanni yooko, a be ndi iriyi ngwäyälü gwalu rüdär nono ngwüjü ngwanni ngwupa.

²¹ Yüllinä giyobo ndi ari,
 “Ngwungla le ngwudi ngwüji ngwu'ter
 na ngwulem ngwe ngwudi ngwüji ngwuru
 gïlü 'ter
 nggwa ondaci ngwüjü ngwüny,
 a be 'di no ngindenga la'ti liny 'dengenaci,”
 Ngwaalu ngwaru gu.

²² Yäy gu no, ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter gwä'tüdi gi'remna ngwükirijin ngwube ru gi'remna ngwüji ngwanni gwä'tüdi ngwükirijin nunnu ngwinggidi yiima yidi Ngwaalu a be yijir yidi ngwükirijin yiru, yä'tüdi yidi ngwüji ngwanni gwä'tüdi ngwükirijin.

²³ Yäy gu no ma aang o'rajidalu gwüpäng 'dar liru gi'doonga gidi Ngwaalu, a ngwüji 'dar ondaji ngwungla ngwu'ter, a loko lanni la'ti lingidi yi'ral yidi Ngwaalu na loko lanni lä'tüdi ngwükirijin ändä, la'ti la ari nga nga rlälü giyi'rano?

²⁴ Ma be ari gwanni gwä'tüdi dikirijin na diji danni da'ti lingidi yi'ral yidi Ngwaalu ändä

ngwumbuji ngwüjü 'dar ngwalliji yijirä, gwa gäbicinä gwücinänü gwa lenge ndi ari nginde gwuki na gwa aar gwe obalu ngwuja'ri ngwe 'dar ngwu'dingining je,

²⁵ na yujimid yere yidi ligor lüngün ya 'täälü, no nginde gwa aalu yirku ye gwa kwuci Ngwaalingalu gwa inggidi ndi ari, "Ngwaalu 'di'danu ngwo 'dangalanu."

Äpiji Ngwaalinga yobo gay ge gidünälü

²⁶ A ladi be ara lani ngweengga? Ma aang o'rajidalu gwüpäng, a diji de'te äti delnga na ngwuja'ri ngwudi enggaci ngwüjü, na 'täälü na ondaji ngwungla ngwe ngwu'ter na ndi gwürli ngwuja'ralu. Giyee 'dar gäbicär je aar äpini gwani ojemeye gi'donga nono gidi Ngwaalu.

²⁷ Ma diji dere ondaji lingla le li'ter, aar ondaji rom (2) na tä'räl (3) 'dogo, ati aar dünücidi ndi ondaji a diji ji danni dadi gwürli ngwuja'ralu.

²⁸ Ma diji erne dadi gwürli ngwuja'ralu, gwanni gwadi ondaji lingla le li'ter ngwugwugwundi ki'doonga ngwondaci ligo'ro lüngün 'dogo na Ngwaalu.

²⁹ A ngwüjir rom na tä'räl ondaji, a be loko iriyi ngwuja'ri ngwäy nono mama gwanni ngwaraar ngwe.

³⁰ Na ma 'täälü ilijä dijü dijalu, gwanni gwuju ndi ondaji gwerre gwerre, ngwüdünä.

³¹ Ndi ari nga nga 'dar la be gigi'tidi ndi alliji yijirä nunnu 'dar aar lenge na 'dar aar ojeme nono.

³² A be ngwügi'rim ngwudi ngwüjir ngwa je ngwüjir ngwegen määtä.

³³ Ngwaalu ngwä'tüdi ngwudi 'digwü'rr yi'ralanu, aar be ru Ngwaalu ngwudi adatalu. Anaku raar gu giyi'doonga 'dar yidi ngwüji ngwudi Ngwaalu,

³⁴ a ngwaw gwugwundi giyi'doonga yidi Ngwaalu. Aa'ti ngwa aar je gäbici ndi utalu aar be äti 'dengenacing anaku aru gu yobo.

³⁵ Ma aar ru ngwadi lenge aar utalu yi'ral yere, aar otaci ngwuralu ngwegen 'dunu, ndi ari ya'ti yijaw ndi daw utalu ki'doonganu.

³⁶ Ngaa laru ngwuja'ri ngwudi Ngwaalu ngwü'tüdi 'danggalu? Na ngaa laru ngaa ru jücü lanni lima gu ngwuja'ri ngwudi Ngwaalu obanano?

³⁷ Ma diji ci ligo'ro lüngün diru dijir na dangi-dacaar yiima ye yidi Lig'i'rim, ngwube lenge ndi ari ngwuja'ri ngwee ngwüllijä je, girinya gwudi Deleny gwuru.

³⁸ Mung i'dädänü ngwuja'ri ngwe ngwee, nginde gwa aar gwe i'dädänü giligo'ro lüngün!

³⁹ Yäy gu no, lani ngwänggäri ara je yigor enyanu ndi alliji yijirä, na aa'ti ngaa la üminici ondajing ngwungla le ngwu'ter.

⁴⁰ A be yi'ral 'dar äpini gay ge gijaw aar ele kayalu.

15

'Di'ri gwudi Kirictu

¹ Gwenene lani ngweengga, nggwa je diwayiniyi ngwuja'ri ngwe ngwudi Ngwaalu ngwanni ngwujaw ngwanni ngwenggaca je,

ngwanni ngwuma je ape ngwanni ngwo ngwümätinä gu 'di'däny.

² Ngwuja'ri ngwe ngwee ngwujaw, ngaa ligilängidinä, manari ngaa gilo limätinä ngwuja'ri 'di'däny ngwanni ngwondaca je. Ma aar gu 'ti rüdi, ngaa länni Ngwaalu 'tur.

³ Ndi ari ngwuja'ri ngwanni ngwape nje ngwuru ngwanni ngwuma je ätäda ndi ari ngwuru ngwanni ngwojema ngwuru gi'ra ndi ari, Kirictu gwayu gwani ke gwege anaku üllinäär gu kitabanu,

⁴ ndi ari nginde gwuma aar gatu, ndi ari gwuma jalu yomon tä'räl gwuma aar 'di'riyä gwumidu anaku üllinäär gu kitabanu.

⁵ Na ndi ari nginde gwuma 'täcä Butrujingalu, 'di ngwube o're ngwü'täcä ngwo'ralu ngwükäjäär je ngwüngün ngwuru 'di na rom (12).

⁶ Ngwo're mana ngwü'täcä ngwenggalu ngwonyadana küü'rä tudini tudini (500) gilingen le'te le'te, gilona lonyadana limidu na loko lima ayi.

⁷ Ngwo're mana ngwü'täcä Yagubingalu na ngwoo'ra ngwükäjäär je 'dar

⁸ na gwodanalü aar nyi be 'täcälü änying 'to gwanni gwuru nono gijü ganni gibürääränü.

⁹ Äny gwuru gwanni gwokana gu'ru ngwoo'ranu ngwükäjäär je, äny gwa'ti lengedadu ndi aar nyi urnidi doo'ra dükäjäär, ndi ari äny gwuru diji dannu dübinä gi'dongalu gidi Ngwaalu.

10 A be yimi'ru ye yidi Ngwaalu, any gwuma ru anaku ru nyi gu gwenene, a yimi'ru yungun 'dunggüny ya'tüdi 'tur. No yiminyi ye apani yiiru 'denggen 'dar anaku raar gu, a be any gwä'tüdi, yimi'ru yiru yidi Ngwaalu yanni yiju 'dunggüny.

11 Minyi ru na aar ru ngindenga, yiru giyee yanni yondaji nje aar ru yanni yima gu änni Ngwaalu.

'Di'ri gwudi ngwikirijin

12 A be anni ündäjinar ndi ari Kirictu gwuma aar 'di'riyi giyi'ranyanu, awa a be loko 'danggalanu ari manari diji dima ayi da'ti da 'di'ra dimidu?

13 Na manari 'di'ri giyi'ranyanu gwa'ti, ya be ani ndi ari 'di Kirictu 'to gwa'ti aar 'di'riyalü gwumidu.

14 Na adinari Kirictu gwuma aar 'ti 'di'riyalü, ngwuja'ri ngwari ngwanni ngwondajiiny ngwe ngwuru 'tur, na änni Ngwaalu gwalu gwuru 'tur 'to.

15 Na yanni yikana, nyii laadi be ru ngwüji ngwuru ngwu'duru ngwuja'ri ngwe ngwudi Ngwaalu ndi ari nyii londaja ndi ari Ngwaalu ngwü'di'riya Kirictungalu giyi'ranyanu. Ngwu'ti be 'di'riyalü adinari 'didanu gwuru ndi ari 'di'ri gwa'ti gwudi ngwüji ngwanni ngwayu.

16 Ndi ari manari ngwüji ngwanni ngwayu ngwa'ti ngwa aar je 'di'riyalü gwumidu, Kirictu gwa'ti 'di'ralü 'to.

17 Na adinari aar 'ti 'di'riya Kirictungalu gwumidu giyi'ranyanu, änni Ngwaalu gwalu gwa'ti

äti ngwäyänü, ngaa gilona giyi'ralanu yalu yanni yiki.

¹⁸ A be gilä'di 'to lanni lima ayi gwerre lämnä ndi Kirictu, lidudu.

¹⁹ Manari ge'taji gwege ndi Kirictu gwuru 'dogo midi nggwee gidädlä ndee, a la be ru ngwüji ngwanni ngwagi'rana ngwäy ngwüji 'dar.

²⁰ A be 'didanu gwuru ndi ari Kirictu gwuma aar 'di'riyälü giyi'ranyanu gwuru gi'ra ndi 'di'ri ngwüjänü ngwanni ngwuma ayi.

²¹ Ndi ari anaku ji gu yi'rany gidädlä diji de, 'di'ri giyi'ranyanu 'to gwa ji diji de di'ter.

²² Ndi ari anaku ati gu yi'rany ji ngwüji 'dar aar ayi ndi ari ngwuru ngwudi Adam, yiru gu 'to ndi ari midi gwa ji ngwüji 'dar aar midi ndi ari ngwuru ngwudi Kirictu.

²³ A be yi'ral 'dar yadi gwugwudidalu kaji gegen gwerre gwerre a Kirictu gwuru gi'ra ndi aar 'di'riyälü a be ngwüji ngwüngün gwujanalu ma ji mung ila.

²⁴ A be didlä medadi, manari gwuma gwä'räci Ngwaalinga ngwuru Papa yelenya, manari gwuma pädä yur'talu, yelenyalu na yiimalu 'dar.

²⁵ Ndi ari gwa ape yelenya 'di ngwacaji güwänälü güngün 'dar giyoranu.

²⁶ Yanni yiru güwänälü gwodan ndi pänälü, yi'rany yiru.

²⁷ Ndi ari gitab garu nu, "Gwuma ge'te yi'ralalu 'dar giyoranu yüngün." A be anni aru gitab ndi ari, "yi'ralalu 'dar" yima gi'tini giyoranu 'dünggüngün, yilinginnalu 're'dr ndi ari ya'ti

änijänä ligo'ro lidi Ngwaalu ngwanni ngwuge'te yi'ralalu 'dar giyoranu yidi Kirictu.

²⁸ Manari yiming je ärrä giyee, Giji giligo'ro lüngün ga be o'raci ngindeng gwuru Ngwaalu ngwanni ngwuge'te yi'ralalu 'dar giyoranu yüngün, nunnu a Ngwaalu ru ngwanni ngwadi ru 'dar giyi'ral 'dar.

²⁹ A be gwenene manari yäti ngwäyänü ndi ari 'di'ri giyi'ranyanu gwa'ti, a mine ladi ärrä ange loko lanni gilo liyinyinä gwani ngwüji ngwanni ngwayu? Manari 'di'ri gwa'ti a'tur gwudi ngwüji ngwanni ngwayu, ange gwuru a be ngwüji nyinyini gwani ngindenga?

³⁰ Na yani ange 'dänggäri ange gwuru ndi änji yigo'ro yäri gidirbänü kaji 'dar?

³¹ Nggwati ngille yi'rany yomonalu pipi'ri'ti, nggwadi ari lani ngweengga yiru ange yiru 'didanu anni ati nyi iringini 'danggalu ndi Yicu Kirictu gwuru Deleny dege.

³² Manari nyii ligarnatu ngwüjü ngwe kündär gani Abijuj nono minyii kwudi ngwäng ngwe 'dogo gwani yi'ral yidi diji dümnä, yiru ange yanni yibilidi nje? Manari ngwüji ngwanni ngwayu gwä'tüdi ngwadi 'di'ri giyi'ranyanu, "Ar be eny ar iyä,

ndi ari bigänü a lani yi'rany."

³³ Aa'ti la je i'däjänü. Lिंगidär ndi ari, "Gwugwudidi gwanni ngwuki, gwati kiyi ngwüjü drü ngwanni ngwujaw."

³⁴ Gwä'rär gora galu ngaa o'raca yigor yalu ngaa iriyi ngwäyälü mama giyi'ral yanni yijaw ngaa

gatana keng gwalu. Ndi ari loko gilo la'ti lingidi Ngwaalinga, nggwaru ngwuja'ri ngwee nunnu ara je yaaru ape.

'Di'ri gwudi ngwanginu

³⁵ Ma be ari diji dutalu ndi ari, “Ngwüji ngwanni ngwayu ngwadi aar je 'di'riyalü awa? Ngwanginu ngwanni ngwadi aar ngwe 'di'rälü ngwadi ru 'taa?”

³⁶ Ye'rr yindi ne giyee! Yuula yanni yata je kwoy gidiyäng yati 'ti 'tüdi aar midi manari yima 'ti ayu.

³⁷ Ma ang kwoy, nga gwati 'ti kwüdi ngwangina ngwanni ngwadi ru, ati be guula ru gati ang kwoy gidi yona na gidi gong gere mana.

³⁸ A be Ngwaalu ru gwati ätäda ngwangina anaku mining gu. A guula ge'te ge'te 'dar, gating ätäda ngwangina ngwüngün.

³⁹ Ngwanginu gwudi ngwong 'dar ngwä'tüdi ngwe'te ngwe'te. Ngwanginu gwudi ngwüji ngwümnä ngwuru 'ter, a ngwanginu gwudi ngwäng ru 'ter, na yi'ra yäti ngwangina ngwuru 'ter, na ngwuum, aar äti ngwangina ngwuru 'ter.

⁴⁰ Ngwanginu ngwo 'to ngwudi gerala aar ji ngwudi diyängälü a be jayi gwudi ngwanginu ngwudi gerala gwuru 'ter na jayi gwudi ngwanginu gwudi diyängälü gwuru 'ter.

⁴¹ Lingen läti jaying gwüngün gwuru 'ter a düüwä äti gwüngün gwuru 'ter a yuurrum äti jaying gwegen gwuru 'ter na guurum ge'te gätänä jaying gwuru 'ter kuurrum gi'ter.

⁴² No yadi gu ru 'to ngwüji ngwanni ngwadi 'di'rälü giyi'ranyanu. Ngwanginu ngwanni

ngwügätinä ngwu'digi'ru, ngwa aar je 'di'riyälü ngwa'ti 'digi'ru.

⁴³ Ngwügätinä ngwü'dünyinä, ngwa aar je 'di'riyälü ngwünäjinä. Ngwügätinä ngwami'ratu, ngwa aar je 'di'riyälü ngwuru yiima.

⁴⁴ Ngwügätinä ngwuru ngwanginu ngwudi diyäng, ngwa aar je 'di'riyälü ngwuru ngwanginu ngwudi ligi'räm.

Manari ngwanginu ngwo ngwanni ngwuru lingeno, ngwanginu ngwo 'to ngwanni ngwuru ligi'räm.

⁴⁵ No yüllinä ndi ari, “Adam gwanni gwuru gi'ra gwuma ru diji ngwumidu,” Adam gwudi gwodaning gwani Kirictu, gwuma ru ligi'räm li'tüyä miding.

⁴⁶ Yanni yiru ligi'räm yä'tüdi yanni yindi gwerre gwerre aar be ru yanni yiru lingeno aar be ji yanni yiru ligi'räm.

⁴⁷ Adam gwudi gwerre gwerreng gwuru gilü gwudi diyäng. A be Kirictu ru Adam gwudi gwodaning gwuru gwudi geralang.

⁴⁸ Nono ru gu diji didi diyängälü, no liru gu 'to lidi diyängälü. A anaku ru gu diji didi geralang, no liru gu 'to lidi geralang.

⁴⁹ Nono lingannar nje gu diji didi diyängälü, a la linganni 'to, dijü didi geralang.

⁵⁰ Nggwa je ondaci lani ngweengga ndi ari, lingeno na yin ya'ti ya yape yu'rina yidi yeleny yidi Ngwaalu anaku 'to ndi ari ayi gwa'ti gwa ape yu'rina yidi gwur'taling.

⁵¹ 'Dinginar, nggwa je ondaci yujimida, alanga la'ti la ayi 'dar a be a la gwürlinî 'dar

⁵² ngwangina nono gwele ma läy ari jäbr, gil ge ganni gadi mi'rinalü gwodan. Ndi ari gil ga mi'rini, ngwüji ngwanni ngwayu ngwa aar je 'di'riyälü ngwumidu, na alanga la gwürlinî.

⁵³ Ndi ari ngwanginu ngwanni ngwayu ngwa genne ngwangina ngwanni ngwumidu na ngwudi lingenö ngwa genne miding gwudi gwur'taling.

⁵⁴ Manari ngwanginu ngwanni ngwayu ngwuma genne ngwangina gwanni ngwa'ti ayu, ngwudi lingenö ma aar genne ngwanginu ngwudi gwur'taling, ngwuja'ri ngwe'te ngwanni ngwüllinä ngwa be äti ngwäyanü ngwanni ngwaru nu, "Dami gwuma ngadini yi'rany, na yi'rany ya'ti ba be."

⁵⁵ "Dami gwunga gwanna, gwani yi'rany?"

Dügî dunga danna, gwani yi'rany?"

⁵⁶ Dügî didi yi'rany ke gwuru na yiima yidi ke, yobo yiru.

⁵⁷ A be yäy 'tu gwani Ngwaalu! Ngwati nje ätäädä daming Deleny de dege dani Yicu Kirictu.

⁵⁸ Yäy gu no, lani ngwänggäri ngwämni nje, mätinärälü 'di'däny. Aa'ti gong gere ga je lagajalu. Ge'tar yigo'ro yalu 'dar giyiru yidi Deleny, ndi ari ngaa lilingidi yiiru yalu Gideleny yä'tüdi 'tur.

16

Gataji gi'donga düwä gidi Ngwaalu Üräjälim

¹ Gwenene gwani ge'tajidi ngwuy ndi gataji gi'doonga düwä gidi Ngwaalu Üräjälim, ärrär je yanni yiciny ye ngwikirijinä ngwudi yi'doonga yidi ngwaalu ngwani Galatiya ndi aar je ärrä.

² Gomon ganni giru gi'ra giyomon 'dar kwo'ra tä'räl, ati dji de'te de'te 'danggalanu äbrü ngwü'rinyä ngwoko ngwanni ngwata je mbuji ngaa je ge'taji gay ge'te ngaa je ge'talu, nunnu minyi ila, aa'ti ba be a la ji ndi ari ar utitalu.

³ Miny obana, nggwa be ülliji ngwüjü ngwanni ngwuma je äbrü ngwuja'ri ngwunje ükäji aar ape angidacing gwalu aar äpiji gi'donga gidi Ngwaalu Üräjälim. Na ngwuja'ri ngwanni ngwunje ülliji, linje inggidi ndi ari lani yärüngä.

⁴ Manari yima gu jayi ndi ari nyi ele 'to, linyii le be gwugwudidi.

Yidi ligo'ro lüny

⁵ Ma be ari äny gwuma millidana ngwaalu ngwani Majiduniya, nggwa be ila 'danggalu ndi ari äny gwadi millidana ngwaalu ngwani Majiduniya.

⁶ Ma aar gu ru, a la jalu gwooko nyi jalu digo de, nunnu nyii gataji düwä gidilä düny ngwaalu ngwere ngwadi nyi gu ele.

⁷ Nggwa'ti jädi ndi ila nga je enggani gwenene 'dogo, nyi be ele. Nggwuge'taja ndi ar jalu gwooko ma gu Deleny ari.

⁸ A be nggwadina jalu ngene Abijuj 'di a gomom ila gidi Yi'rinyinä yidi Uni,

⁹ ndi ari Ngwaalu ngwuminy igitiji gay gipa gidi yiiru yonyadu ndi äpini a gilo lonyadu lanni linijiny.

10 Ma Timijawuj ila, ombajar aa'ti gwa yi'ral yere iyiyi yedenyo ma le ji, ndi ari gwapu yiiru yidi Deleny nono änying.

11 Yäy gu no, aa'ti gwa dji dere calu mireny. Gwä'rär nunnu ngwa ji ngwo'ra gora gijaw aar nyi o'raca nggwo gwüdüniciny ndi aar ila ngweengga ngwe.

12 Gwenene ndi utalu gwalu gwani diweengga dege dani Abuluj, gwüpäcinyälü gwuleny nunnu aar gwugwudida ngweengga ngwe ngwila 'danggalu. Nggwo be gwa'ti gu jädi gwenene ndi ila a be gwa ji gwila mung mbuja gay.

Mi'ra

13 Arnganar. Mätinärälü 'di'däny ndi ämnä Ngwaalu. 'Raranu. Ojemar nono.

14 Ärrär yi'ral 'dar ämnä gwe.

15 Ngaa lilingidi ndi ari gubu gidi Ijitanaj liru lanni liru ngwikirjin gwerre gwerre ngwaalu ngwani Akayiya a lima ge'taji yigo'ro yegen giyiuru yani ngwüji ngwudi Ngwaalu. Nggwa je päcälü lani ngweengga ndi aang

16 'dengenaci ngwüjü ngwanni ngwuru gu no na ngwüji 'dar ngwanni ngwati acajidi ndi ape yiuru aar gu undi ngwäy.

17 Nggwujayanu anni ma ngweengga ngwani Ijitanaj na Bartunatuj na Akiyakuj obana, lima je gu mandi ndi aar nyi gataji düwä.

18 Ndi ari lima jiläji ligoranu lüny anaku jiläjära je gu. Yäy gu no ngwüji ngwanni ngwuru gu no, ngwädi gu ndi ar je näji.

19 Ngwīkirījīn ngwudi yi'doonga ngwaalu ngwani Ajiya, ngwaganna je. Äkillä na Bärjīkillä, laganna je aganning gwübüdü Gideleny na 'to gi'doonga ganni gati acajidi ngwu'dun ngwegen.

20 Ngweengga 'dar ngene ngwaganna je. Agannajidar giyenenanu agannajiding gwanni gwuju'ru.

21 Äny, gwani Bulij gwullu aganning nggwee guy ge güny.

22 Manari dijī dere ndo dati 'ti ämnä Deleny, aar gu 'täji ngwünyü. Gwani Deleny däri, ila!

23 Ara je gu yimi'rü ji yidi Deleny dani Yicu.

24 Nggwämnä je 'dar ndi Yicu Kirictu. Yiru gu.*

---

* **16:24 16.24** Yitab yoko ya'ti äti ngwuja'ri ngwee ngwani, "Yiru gu."

Laro Bible (Bible)
Laro NT

copyright © 2020 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: (Laro)

Contributor: ECS Diocese of Khartoum Translation Department

This text box needs to have content for PT9 to upload is to the DBL.
All rights reserved.

2020-11-19

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source
files dated 29 Jan 2022

80c639f7-4569-5ffa-a77d-5df4c223631f